

Жаночыя
лёсы

*Зінаіда
Дудзюк*

**ЗАКОН ЗАХАВАННЯ
КАХАННЯ**

Жаночыя лёсы

Зінаіда Дудзюк

Закон захавання кахання

«Четыре четверти»

2020

Дудзюк З. І.

Закон захавання кахання / З. І. Дудзюк — «Четыре четверти»,
2020 — (Жаночыя лёсы)

ISBN 978-985-581-273-0

Герані кнігі шукаюць шляхі да шчасця і кахання ў межах тых гістарычных умоў, калі ім давялося жыць. Кожная робіць гэта па-свойму, ды занадта пакручастыя, а часам нават трагічныя, выпадаюць ім лёсы. Ада (аповесць «Закон захавання кахання») паслухалася парады маці і звязала лёс з хлопцам, які аказаўся чужы ёй па духу. Яна вучыцца казаць «не» блізкім, разумеючы, што мае права на памылку і на выпраўленне яе. Дзяўчынка-падлетак Вера (аповесць «Ніка») толькі ўступае ў дарослае жыццё, спрабуе спасцігнуць саму сябе, не дазваляе сябрам уплываць на свае паводзіны, стараецца дзейнічаць суладна з уласным сумленнем. Нона (аповесць «Бедагоны») імкнецца жыць, як усе навокал, але яе абраннікі – зусім не такія, якімі сабе іх уяўляла. Упэўнены, што чытачы не застануцца раўнадушнымі, а будуць з хваляваннем сачыць за лёсамі жанчын.

ISBN 978-985-581-273-0

© Дудзюк З. І., 2020
© Четыре четверти, 2020

Содержание

Закон захавання кахання	6
1	6
2	10
3	14
4	17
5	22
6	26
7	30
8	34
9	38
Конец ознакомительного фрагмента.	40

Зінаіда Дудзюк
Закон захавання кахання
Аповесці

© Дудзюк З., 2020

© ТДА «Выдавецтва “Чатыры чвэрці”», 2020

Закон захавання кахання

1

Ада лёгка павярнула ключ, адамкнула дзверы, пераступіла парог пакоя, паставіла рэчы на падлогу і агледзелася: ложак, стол, канапа, дзве ўбудаваныя шафы пры ўваходзе – мелася ўсё неабходнае для сціплага існавання. Тут ёй належала пражыць два гады, а пасля... Цяпер пра будучыню думаць не хацелася. Была задаволеная, што нарэшце здзейснілася даўняя мара: яе залічылі на Вышэйшыя літаратурныя курсы пры Літаратурным інстытуце, таму не жадала азмрочваць настрой разважаннімі ні пра мінулае, ні пра будучыню. Годзе, ужо ўсяго хапіла! Трэба паспрабаваць жыць адным днём, балазе для гэтага стварыліся пэўныя ўмовы. Яна нават не стала распакоўваць валізку, яшчэ паспее, а вырашыла неадкладна ехаць у Літаратурны інстытут, каб заявіць аб сваім з'яўленні і даведацца пра расклад заняткаў, якія пачыналіся з панядзелка. У калідоры сустрэлася з высокім хлопцам у акулерах, які першы павітаўся і спытаў:

– Прыехалі на курсы?

– Так, – адказала Ада.

– Будзем аднакурснікамі, – весела прамовіў ён. – Мяне завуць Гоша. Я з Кіева. А вы адкуль?

Яна назвала сябе, сказала, што з Беларусі, з Бабруйска, і спытала, як дабрацца да Літінстытута. Гоша растлумачыў, што з перасадкаю на метро трэба даехаць да плошчы Пушкіна, а там ужо па Цвярскім бульвары рукой падаць да дома Герцэна. Ада шмат разоў была ў мінскім метро, але, мусіць, падземная дарога там залягала не так глыбока, як у Маскве, таму яна зараз звярнула ўвагу, як нахіляюцца ўперад людзі, якія падымаюцца на эскалатары, быццам хочуць хутчэй выйсці на паверхню, і як адхіляюцца назад тыя, што едуць да цягніка, нібы падсвядома супраціўляюцца спуску ўніз, у падземелле. Сама паспрабавала стаць роўна, каб нікуды не хіліцца, але гэта была дарэмная спроба. Заўважыла, што і яе постаць адхіляецца назад, быццам баіцца трапіць у апраметную. Безумоўна, гэта толькі першае ўражанне, пасля прывыкне і не будзе звяртаць увагі, а мо яшчэ і пачне бегаць, як вунь той чарнявы хлопец, што паскакаў уніз ледзь не праз дзве прыступкі.

Электрычка даімчала Аду да патрэбнай станцыі вельмі хутка. За той час яна толькі паспела разгледзець свой трохі стомлены з дарогі твар, адлюстраваны ў вагонным шкле. Выйшла з падземнага перахода, убачыла постаць Пушкіна, які з п'едэстала журботна пазіраў уніз на мноства машын і людзей, ад якіх ажно мільгацела ў вачах. Вялікі паэт наперад ведаў, што ўся іх мітусня – пустая трата каштоўнага часу, адведзенага кожнаму чалавеку Вышэйшымі сіламі. Мала хто з гэтых мурашоў, стомленых і вясёлых, злосных і абіякавых, знайшоў свой сапраўдны шлях у жыцці і шыбуе да канкрэтнай мэты. Большасць з іх заблудзіліся паміж працаю і сям'ёю, цягнуць воз са скрыпам, сварачца, мірацца, паміраюць ды так і не паспяваюць усвядоміць за жыццё, якім жа яно павінна быць, чалавечае шчасце. Мабыць, Ада ў гэтай гурме была рэдкім выключэннем. Яна здзейсніла мару, паступіла на вучобу, куды хацела, хоць папярэдне пераадолела адчайныя пратэсты і супраціў мужа. Пра свой намер сказала яму толькі за тыдзень да ад'езду, але і гэтага часу хапіла, каб выслухаць ад яго абвінавачванні, абразы, здзек далёка не заўсёды ў межах цензурнай лексікі. Урэшце не вытрымала, сабрала рэчы і сышла да маці, якая на яе таксама навалілася з заклікамі не рабіць глупства і трымацца сям'і.

«Якой сям'і? – абурана думала Ада. – Не кахаю яго. Мо ніколі і не кахала».

Так, здалася аднойчы, што Мечыслаў добры хлопец. Ён такі і быў: пакладзісты, спакойны, памяркоўны, але толькі да вяселля. А потым пачаў ставіцца да яе, як да рэчы, якая павінна

слугаваць і падпарадкавацца яму ва ўсім. Безумоўна, Ада паспяшалася з замужжам. Маці ўсё чаплялася:

– Табе ўжо за дваццаць. З гэтай вучобаю застанешся старою дзеўкаю... Каму ты трэба будзеш з тваім дыпламам?

Ада тады вучылася завочна на трэцім курсе філфака ў Мінскім педінстытуце, працавала спачатку ў школе лабаранткаю, а яшчэ з восьмага класа перыядычна друкавала вершы ў раёнцы. Яе добра ведалі ў рэдакцыі, запрасілі на працу, дзе яна ўзначаліла аддзел мастацтва і культуры, а таксама збірала матэрыялы для літаратурных старонак, таму аўтаматычна стала кіраўніком літаб'яднання.

Яшчэ калі працавала ў школе, на яе звяртаў увагу настаўнік фізкультуры Мечыслаў, а калі перайшла ў рэдакцыю, дык пачаў настойліва прапаноўваць пабрацца. А тут яшчэ маці насела са сваімі ўгаворамі ды парадамі – Ада здалася пры адной умове, што дзяцей не будуць заводзіць, пакуль не скончыць інстытут. Пабыла з год замужам і зразумела: не той Мечыслаў чалавек, пра якога марыла, чужы, злосны, раўнівы, нястрыманы. Патрабаваў, каб яна пакінула вучобу ў інстытуце, таму што ён здатны пракарміць сям'ю. Аду смяшылі ягоныя заявы. Вядома, якія заробкі ў настаўніка. І чаму яна павінна адмаўляцца ад уласнага жыцця ў дагоду мужу?

– А раптам з табою што здарыцца? На каго мне разлічваць? – пытала Ада.

– Ты маёй смерці жадаеш! – крычаў раз'юшана ён у адказ і знаходзіў яшчэ тысячу прыдзірак, каб зняважыць і пакрыўдзіць яе.

Гады ляцелі хутка. Ездзячы ў Мінск для здачы курсавых работ і на сесіі, Ада наведвала часопіс «Малодосць», газету для моладзі «Чырвоная змена», дзе і пачала змяшчаць свае вершы. Як толькі скончыла вучобу, сабрала і выдала першы зборнічак паэзіі, неўзабаве – другі. Яе прынялі ў Саюз пісьменнікаў, пачалі запрашаць на семінары творчай моладзі. Кожная паездка даводзіла мужа да істэрыкі, але Аду, якая так і не наважылася займець дзяцей з гэтым чалавекам, нішто не магло затрымаць. Нарэшце ў яе з'явілася магчымасць павучыцца ў Маскве, у Літаратурным інстытуце, пра які яна марыла яшчэ ў школьныя гады, ды так і не адважылася паехаць, бо маці сказала, што не здолее вучыць яе на стאцыянары, няма чаго замахвацца невядома на што, маўляў, выйдзеш замуж – нікому твая навука не трэба будзе. Займей які-небудзь дыплом аб вышэйшай адукацыі – і дастаткова для дзяўчыны.

Ада была паслухмянай з маленства, але калі зразумела, што трапіла ў нерат, вырашыла паўстаць супраць мужа і маці – і дамаглася свайго. Праўда, з матуляю яна не сварылася, а разжаліла яе слязамі, упала на канапу і доўга плакала наўзрыд, не прыкідваючыся, па-сапраўднаму, бо занадта горка было з-за таго, што ніхто яе не разумее.

– Чым тут румзаць ды глупствам галаву забіваць, лепш бы дзіця нарадзіла, – сказала маці.

Дачка нічога не адказвала. Як яна магла растлумачыць, што не толькі душа, але і цела не прымае Мечыслава. Хіба можна нараджаць дзяцей без кахання? Якія ж гэта будуць дзеці? Душу можна ўгаварыць, упрасіць, пераканаць, яна патрывае. А цела ўпартае. Яно пратэстуе, адгукаецца болей на кожную нашу ману і няпраўду. Усе мітрэнгі, перажытыя перад ад'ездам, яшчэ скабкамі сядзелі ў душы, але над усім панавала радасць ад тых новых падзей, якія чакалі яе наперадзе.

Яна пайшла ўніз з горкі па бульвары, убачыла прыгожы дом у садзе і яшчэ нейкія пабудовы за каванай агароджай, завярнула ў вароты. Злева на будынку згледзела патрэбную шыльду, паднялася на другі паверх, пастукала ў дзверы загадчыцы навучальнай часткі. У маленькім кабінце пад вялізнаю пальмаю, што стаяла ў куце і ахоўна, з любоўю растапырвала лісце над гаспадыняю, Аду ветліва сустрэла Наіна Андрыянаўна, пра якую дзяўчына чула ад іншых пісьменнікаў. Гэта была ўжо не маладая жанчына, але твар яшчэ захоўваў адбітак колішняга характара, хоць не маладзілася і не падфарбоўвала ні вусны, ні вейкі, ні пышныя цёмныя валасы, у якіх не было відаць сівізны. Загадчыца распытала курсантку пра яе хатнія справы, пра мужа і сям'ю наогул. Ада не стала расказваць, з якім скандалам з'ехала на вучобу. Не варта перакла-

дваць свае праблемы на чужыя плечы, няхай думаюць, што ў яе ўсё добра, а штамп у пашпарце сам за сябе гаворыць. У гэты час зноў нехта пастукаў у дзверы. У пакой увайшла невысокая прывабная маладзіца, старэйшая за Аду, але дагледжаная і з густам апранутая. Валасы, падстрыжаныя да плячэй, падтрымліваў бліскучы абручык пад колер бэзавай сукенкі. Яна адразу заўсміхалася. Было відно, што ўжо не раз наведвалася сюды.

– Заходзьце, заходзьце Эмілія Міхайлаўна, – запрасіла загадчыца. – Гэта ваша аднакурсніца з Беларусі – Ада Ліцвінка, знаёмцеся.

– Вельмі прыемна, – гуліва адказала маладзіца. – Завіце мяне проста Эма.

– Ну, дзяўчаткі, у калідоры вісіць расклад, запасайцеся сшыткамі, асадкамі – і ў добры час. Вучыцца ў нас не надта цяжка, але прапускаць заняткі не раю, таму што, як бы мы лаяльна не ставіліся да сваіх курсантаў, усё ж вам давядзецца здаваць залікі і экзамены, каб урэшце атрымаць дыплом.

– Мы будзем вельмі дысцыплінаванымі, – паабяцала Эма. – Не ведаю, як у Ады, а мой сын ужо дарослы і самастойны, ніхто маёй вучобе замінаць не будзе.

– Ды калі ж вы паспелі? – здзівілася Наіна Андрыянаўна.

– Само сабою атрымалася, – усміхнулася Эма, у яе паставе адчувалася задаволенасць сабою і лёсам, быццам яна дасягнула ўсяго, да чаго імкнулася, а вучоба для яе будзе прыемным баўленнем часу.

– А ў мяне дзяцей пакуль няма, – адказала Ада. – Муж застаўся дома. Так што мяне таксама ніхто не будзе адрываць ад заняткаў.

– Вось і выдатна, будзем лічыць што я займела дзвюх прыкладных курсантак.

– Скажыце, калі ласка, як тут вучыўся наш славуты пісьменнік Уладзімір Караткевіч? – спытала Ада.

– Выдатна вучыўся. Вельмі здольны быў.

– Ці чыталі вы ягоны раман «Нельга забыць» пра той час? Ён быў у некага закаханы?

– У выкладчыцу Ніну Молеву... Ведаю, што ёсць такі твор, але не чытала. Па-беларуску не разумею...

– Ды ў нас усё проста, як гаворыцца, так пішацца і чытаецца. Там ён вас назваў Галінаю Іванаўнай...

У дзверы зазірнулі. Наіна Андрыянаўна ўзрадавана сказала:

– Заходзьце! Хто там такі нясмелы?

У пакой увалілася гурма хлопцаў, сярод іх быў і Гоша, якога Ада сустрэла ў інтэрнаце. Загадчыца пачала з імі знаёміцца. Ада з Эмай выйшлі з пакоя, наблізіліся да дошкі з раскладам, пачалі чытаць дысцыпліны, якія належала вывучаць. Чаго там толькі ні было: руская літаратура, гісторыя Расіі, філасофія, эстэтыка, тэорыя літаратуры, гісторыя эканамічных вучэнняў, тэатральнае і выяўленчае мастацтва, замежная літаратура, мова мастацкіх твораў, спецкурсы па творчасці рускіх пісьменнікаў XIX – XX стагоддзяў...

– Вы з якога горада? – спытала Эма.

– З Бабруйска. Невялікі гарадок, недалёка ад Мінска, мо чулі?

– Чула, там, здаецца, шыны робяць. І чым вы там займаліся?

– Працавала ў раённай газеце.

– Дык мы калегі. Я таксама з газетчыкаў. Раней мы жылі ў Свярдлоўску, а потым пераехалі ў Маскву. Мой муж тэлежурналіст.

Яна назвала прозвішча, знаёмае Адзе па маскоўскай праграме «Журналісцкае расследаванне».

– Бачыла вашага мужа па тэлебачанні, постаць прыкметная. Цікавы чалавек...

– Так. Але праца яго вельмі небяспечная. Яны ж займаюцца расследаваннем наркатрафіка, а гэта тоіць у сабе пэўную пагрозу.

– Вас гэта, напэўна, трывожыць, – паспачувала Ада.

– Вядома, перажываю, але заўсёды спадзяюся на лепшае...

Наіна Андрыянаўна выйшла з хлопцамі з кабінета, расчыніла дзверы ў аўдыторыю і сказала:

– Тут будзеце слухаць лекцыі.

Курсанты увайшлі ў пакой, патапталіся ля дошкі, Гоша нават сеў за стол і спытаў:

– Колькі жанчын будзе на курсе?

– Дзесяць, а мужчын – трыццаць, – шматзначна адказала Наіна Андрыянаўна. – Вось першыя ластаўкі: Эма і Ада, абедзве замужнія.

Хлопцы расчаравана азваліся незразумелымі воклічамі, як быццам яны прыехалі сюды жаніцца. Загадчыца засмяялася і суцешыла іх:

– Дзяўчат поўная Масква! Усе вашы! Дарэчы, заўтра першая нядзеля верасня, у якую масквічы адзначаюць Дзень горада. Можна сказаць, што вы трапілі з карабля на баль. Праграма свята вельмі цікавая і разнастайная. Афішы вісяць на тумбах. Безумоўна, скрозь не паспеце, таму раю засяродзіцца на тым, каму што болей падабаецца. Праезд у метро бясплатны. Жадаю цікава адпачыць. А ў панядзелак прашу на заняткі. Расклад у калідоры...

2

На другі дзень раніцай Ада сутыкнулася з Гошам на кухні. Ён прывітаўся і спытаў, чым яна збіраецца сёння займацца.

– Мусіць, паеду глядзець Маскву. Зусім яе не ведаю. Толькі аднойчы была на экскурсіі. Нас правезлі на аўтобусе па горадзе, паказалі Траццякоўскую галерэю, павадзілі па Крамлі міма вялізнай пушкі і звона, завялі ў маўзалеі, на гэтым усё скончылася.

– Калі дазволіце, стану вашым гідам, з намі яшчэ Сеня Хмурноў паедзе. Ён наогул у Маскве ўпершыню. Хлопец з Чувашыі. Я ў яго пытаў, мо там у вас усе зачувашанья? – засмяяўся Гоша. – Ён кажа, што сапраўдных чувашоў толькі ў вёсцы можна знайсці, раствараюцца дробныя народы ў рускай культуры, як у сернай кіслаце. Савецкі Саюз – своеасаблівая імперыя, турма народаў. Але яна ўжо хістаецца, вось-вось абваліцца. Адчуваеце?

– Украіна яшчэ трымаецца мовы, традыцый, а ў нас... – Ада безнадзейна махнула рукой. – Мы хутка дарэшты растворымся...

– Усё будзе добра. У паветры пахне пераменамі. Я гэта адчуваю, асабліва ў Кіеве.

– Дай Бог...

– Дык як вы? Далучаецеся?

– Паедзем, – пагадзілася Ада. – Дайце мне хвілін дзесяць на зборы.

– Выдатна, – Гоша зірнуў на гадзіннік. – У дзесяць сустракаемся, я вам пастукаю ў дзверы.

Ада пераапанулася з халата ў цёмную трыкатажную сукенку, накінула лёгкую куртку з зеленаватай плашчоўкі. У Маскве стаяў ясны і цёплы пачатак верасня, але на ўсялякі выпадак трэба было перастрахавацца, раптам надвор'е зменіцца. Прычасалася, пакруцілася перад люстэркам, якое вісела на сцяне. Потым прыдзірліва аглядзела пакой, ці ўсё на месцы. Учора яна вымыла падлогу, дзіву далася: пад ложкам сабраўся таўшчэзны слой пылу. Ніколі такога не бачыла! Мусіць, тут шмат гадоў жылі мужчыны, якія ніколі не прыбіралі ў пакоі. Ада працерла вокны, павесіла новыя шторы, на стол паставіла талерку з яблыкамі, як звычайна рабіла дома. Яе маці жыла на ўкраіне горада, за вузенькай і зарослай аерам рэчкай Бабруйкай, у прыватным доме, мела стары сад, які раз у чатыры гады так буйна пладаносіў, што не ведалі куды падзець тую садавіну. Новае жытло Ады пахла бабруйскімі яблыкамі і мела даволі прыемны і ўтульны выгляд. У дзверы пастукалі. Ада адчыніла, убачыла Гошу, а з ім маладога мужчыну, невысокага, з чорнымі вачамі і прыемным тварам.

– Знаёмцеся, гэта Сеня Хмурноў, – сказаў Гоша.

– Вельмі прыемна. Нядобра знаёміцца праз парог. Зайдзіце на хвілінку ў пакой.

– Ну, паглядзім, як вы тут уладкаваліся, – Гоша смела пераступіў парог доўгімі нагамі. – Выдатна! Так могуць прыхарошыць звычайны інтэрнацкі пакой толькі жанчыны.

– А вы хлопцы хто, паэты ці празаікі? – спытала гаспадыня.

– Па нас не відно? – іранічна спытаў кіеўлянін.

– Гоша падобны на паэта, узнёслы, парывісты, а наконт Сені не ведаю... – адказала Ада.

– Так, я пішу вершы, – сказаў Гоша, – але на курсах мы абодва лічымся перакладчыкамі.

Будзем нешта ці некага перакладаць з боку на бок.

– Жадаю поспеху, – засмяялася Ада, пачаставала хлопцаў яблыкамі, і разам яны рушылі аглядаць горад.

Прайшліся па праспекце Руставетлі да прыпынка метро, спусціліся пад зямлю і паімчалі з грукатам па цёмным тунэлі, куды задумаў Гоша. Па ўсім было відаць, што ён меў пэўны план. Як толькі вынырнулі з падземнага перахода, апынуліся перад піўным кіёскам. Сеня вінавата зірнуў на Гошу і прапанаваў:

– Мо зробім па піву?

– Безумоўна, – падтрымаў ідэю Гоша. – Ада, як вы?

– Дзякую, піва не люблю. Ад піва ходзяць крыва...

– Мо якой газіроўкі ці соку? – спытаў Гоша.

– Ні ў якім разе. Для мяне гэта дрэнная прыкмета. Як пачну з ранку салодкую ваду піць, дык да вечара гэта не скончыцца, – засмяялася Ада.

Хлопцы купілі па бляшанцы піва, стаялі і з задавальненнем пацягвалі яго.

– Куды гэта мы прыехалі? – спытала жанчына.

– Пойдзем, я пакажу вам тое месца, дзе стаяў храм Хрыста Выратавальніка, потым яго ўзарвалі і зрабілі адкрыты басейн.

Яны падняліся на ўзгорак і ўбачылі вялізнае пустое бетоннае карыта, якое нагадвала падмурак пад будучы пампезны будынак. Каб Гоша не сказаў, што гэта басейн, сама Ада ніколі не здагадалася б, для чаго гэтае збудаванне прызначалася.

– А чаму ён пусты? – спытала жанчына.

– Нікому непатрэбны. Мы не ў лепшы час прыехалі ў Маскву. Бязладдзе вакол. Брудныя вокны, вуліцы, людзі з мяшкамі... Зрэшты, самі бачыце... Пагаворваюць, быццам збіраюцца храм аднаўляць.

– Калі ходзяць чуткі, ды так яно і будзе, – выказала меркаванне Ада.

– А ці трэба? – засумняваўся Сеня.

– Храм аднавіць не цяжка, а мільёны людзей, знішчаных у гулагах, не ўваскрасіць, – сказаў Гоша.

Яны пастаялі яшчэ трохі, паўзіраліся ў шэры бетон і зноў рушылі да метро. Наступным пунктам экскурсіі аказалася Лубянка. Гоша падвёў спадарожнікаў да пустога пастамента і сказаў:

– Тут стаяў помнік Дзяржынскаму. Ідалы адлятаюць у вырай.

– Дзе іх вырай? – насмешліва спытала Ада і сама адказала: – Дзе ходзіць прывід камунізму.

– Кожны народ здатны сам сабе ствараць ідалаў. Савецкія, думаю, пойдучь на пераплаўку, – выказаў меркаванне Гоша. – З іх зробіць новых, не менш экзатычных балванаў. Вось яна, знакамітая Лубянка, дзе перамолвалі лепшых людзей Расіі, Украіны, Беларусі, Чувашы...

Яны глядзелі на доўгі будынак, дзе праём кожнага акна абрысамі нагадваў жаўнера, які гатовы быў бараніць існуючую ўладу і караць усіх, хто не адпавядаў пэўным патрабаванням палітычнай сістэмы. Гэты механізм семдзесят гадоў дзейнічаў зладжана, але раптам нейкая дэталёўка ў ім зламалася, і ён пачаў рабіць збоі, што і вылілася ў падзеі лета 1991 года, калі ўзнікла пагроза дзяржаўнага перавароту і часова ўладу захапіў так званы Дзяржаўны камітэт па надзвычайным становішчы. Пра абарону Белага дома ў Маскве было вядома з трансляцый па тэлебачанні, але потым усё супакоілася, і Ада без трывогі выехала ў сталіцу СССР, тым больш што яе наогул не цікавіла палітыка.

– Цяпер паедзем на Старую плошчу, – сказаў Гоша і рушыў да станцыі метро.

Ада з маўклівым Сенем паспяшалі ўслед за ім. Зноў з грукатам пранесліся некалькі станцый метро, падняліся наверх і апынуліся перад высокім шматпавярховым будынкам з вялікімі вокнамі.

– Тут засядаў Цэнтральны камітэт кампартыі СССР! А цяпер яго няма! Камуністы таўкуцца з плакатамі на Чырвонай плошчы, ніяк не могуць паверыць, што іхняя ўлада скончылася, – сказаў самазваны гід.

Ад будынка, да якога прывёў Гоша, веяла тым прыгнечаным і цяжкім пачуццём, якое звычайна людзі адчуваюць на могілках. Хаця, зрэшты, так яно і павінна быць. Арганізацыя, не здатная стварыць прыстойныя ўмовы існавання для людзей, заўсёды патыхае мярцвячынай.

– Раскажу анекдот, праўда, стараваты. – сказала Ада. – Славу Метравелі ведаю, Славу Старшынава ведаю, а Славу КПСС не ведаю.

– Гэта, мусіць, бабруйскія габрэі такі прыдумалі? – спытаў Гоша.

– Цяпер у Бабруйску габрэя днём з агнём не знойдзеш. Ці яны дурні сядзець у правінцыі?

Масква святкавала Дзень горада, спяшала ў будучыню, а Гоша, Сеня і Ада таўкліся на яе мінулым, якое прыгнятала настрой. Гід нарэшце адчуў гэта сам і сказаў:

– Нешта мы ходзім, як пахавальная каманда.

– Я таксама падумаў, каб дзе піва папіць, – азваўся Сеня, які да гэтага ўвесь час маўчаў.

– Паедзем да маіх знаёмых у наша прадстаўніцтва. Я пазнаёмлю вас з сапраўднымі хахламі, хоць сам я напалову рускі, але Украіна мая радзіма, якую я вельмі люблю, – сказаў Гоша і рынуўся ўперад, Ада з Сенем ледзь паспявалі за ім.

«Усе мы нешта і некага яўна ці ўпотаі любім, але далёка не ў кожнага хапае смеласці адкрыта пра гэта сказаць, прынамсі, я мо толькі ў вершах даю сабе волю, – падумала Ада. – А ці трэба раскрывацца, выказвацца, разнасцежваць душу, калі твае прызнанні і лепшыя пачуцці пасля могуць абярнуцца супраць цябе, калі ператворацца ў брыдкія плёткі? Са мною было гэта ўжо не раз. Хоць бы ўзяць лепшую сяброўку Ларысу, якая пісала вершы, хадзіла на пасяджэнні літаб'яднання, адначасова распаўсюджвала розныя небыліцы пра мяне ад зайздрасці, бо я творы адмаўляліся друкаваць у мінскіх выданнях. Ёй здавалася, што я знарк не дацягваю яе вершы да пэўнага ўзроўню. Якія могуць быць вершы, калі твая душа заплыла брудам, калі ты робіш паскудства іншым? Зрэшты, такіх асоб мо і не варта цягнуць за вушы ў літаратуру, дзе ім няма чаго рабіць? Вершы пішуцца найперш не для друку, а для таго каб вызваліць душу ад пачуццяў, што просяць выйсця, ліюцца рыфмаванымі радкамі, струменяць крынічкаю. Нельга іх стрымліваць. Здаецца, калі не дасі ім волю, то захлынешся і загінеш. А друкаванне – справа другараднае. Можна выбраць нешта і надрукаваць, калі твор мае мастацкую каштоўнасць. Для мяне напісанне вершаў – гэта лад жыцця...»

Разважаючы, Ада нават трохі адстала ад хлопцаў, але Гоша своечасова спыніўся і пачакаў яе, каб не згубіць у вірлівым натоўпе. Нарэшце яны прыйшлі ў нейкае памяшканне, дзе было чалавек сем, маладых мужчын, якія весела і хутка перамаўляліся паміж сабою па-ўкраінску, потым аднекуль узнікла пляшка гарэлкі. Разлілі ў маленькія кілішкі, выпілі за Украіну, стоячы і не закусваючы. Ада таксама мусіла прыгубіць пітво, каб не абразіць нацыянальных пачуцці прысутных. Міжвольна падумала: «Ці хто п'е калі за Беларусь? Мала ў нас выходзяць патрыятызм не напускны, а сапраўдны, каб глыбокія карэнні пускаў у душу. Беларусаў ці сілком высялялі, ці заклікалі-заваблівалі ехаць у Сібір, на цаліну – у Казахстан, у Карэлію – на леса-нарыхтоўкі, за свет, каб толькі яны не трымаліся за свае балоты ды лясы. Для чаго? А мусіць, для таго, каб развучыліся шанаваць і любіць роднае, каб размываліся як народ, як нацыя ў чужародным асяроддзі».

Увогуле Ада трымалася сціпла, хавалася за спінамі Гошы і Сені, у размовы не кідалася, каб лішні раз не звяртаць на сябе ўвагу. Ёй было няўтульна ў гэтым мужчынскім гурце, і яна міжвольна падумала, што можа і самастойна аглядаць Маскву, не абавязкова ўвязвацца ў нечыю кампанію.

Нарэшце Гоша развітаўся са сваімі землякамі і прапанаваў яшчэ наведаць знакамты Арбат. Ада і Сеня пагадзіліся. Метро зноў за лічаныя хвіліны даімчала іх да мэты, што ні кажы, вельмі зручны транспарт. На Арбаце гэтым святочным днём было шматлюдна, як на кірмашы. Гандляры прадавалі карціны і матрунак, размаляваных пад Сталіна, Брэжнева, Гарбачова і Ельцына. Мастакі пісалі эцюды на мальбертах. Музыкі ігралі на гітарах, саксафонах, скрыпках. Нейкі хлопец у вышыванцы нешта далікатна выцінаў на дудачцы. У расчыненыя футаралы зрэдзь-калі сыпаліся манеты. Людзі сядзелі за столікамі, пілі ды елі. Усё тут было дарэчы, усім хапала месца.

Сеня зноў захацеў піва, Гоша падтрымаў яго, Ада згадзілася папіць кавы. З кубачкам яна падышла да гітарыста, які віртуозна выконваў нейкую класічную рэч, і падумала, што Касьян тут таксама мог бы знайсці магчымасць для выяўлення ўласных музычных здольнасцей. Але

ён, мабыць, так і не сабраўся напісаць заяву на курсы, прынамсі, нічога пэўнага не адказаў на яе прапанову паехаць разам на вучобу. А раптам усё ж прыедзе!

Дамоў вярталіся пад вечар. Ubачылі ў небе вялізныя рознакаляровыя паветраныя шары, якія з-за ціхага надвор'я доўга віселі без руху на адным месцы. Паназіралі трохі за імі, пасля толькі спуściліся ў падземны пераход. Там было тлумна і шумна. Ішлі галерэяй да метро. Гоша з Сенем пачалі пераморгвацца, аглядаючы дзяўчат, якія стаялі ўдоўж сцен. Ада не адразу зразумела, што яны маюць на ўвазе, мо проста ацэньваюць масквічак з мужчынскага пункта гледжання. Хлопцы ёсць хлопцы, яны не могуць абыякава праходзіць міма хараства ў спадніцах. Аднак Гоша патлумачыў:

– Путаны выйшлі на паляванне...

– Калі ёсць попыт, дык будзе і прапанова, – адказала Ада. – Патрыярхальны свет нарадзіў шмат заганных з'яў у грамадстве. Я нікога не хачу пакрыўдзіць.

– Згодны, – пацвердзіў Гоша. – У нашым свеце шмат недасканалага, але нам гэтага не паправіць.

– А мяне ўсё задавальняе, – прамовіў Сеня. – Я гатовы любіць путан і сваю жонку, Маскву і сталіцу маёй Чувашыі, Чэбаксары, і ўвесь свет наогул!

– Каб дазваляла каліта! – засмяяўся Гоша.

– Гэта ты трапна прыкмеціў.

Ада і не заўважыла, як хутка праляцеў дзень, толькі зараз успомніла, што яны не абедалі, а пара ўжо і павячэраць. Таму запрасіла хлопцаў:

– Прыходзьце да мяне праз гадзінку, я бульбу звару.

Яны ўзрадаваліся і паабяцалі з'явіцца абавязкова. У бедным абшарпаным літінстыгутаўскім інтэрнаце не было лядоўні. Таму харчы, якія хутка псуюцца, тут купляліся ў такой колькасці, каб іх адразу можна было з'есці. Калі што і заставалася няз'едзенае, дык ставілася ў халодную пару года паміж двайнымі рамамі акна ці вешалася за фортку.

Ада наабірала бульбы, пакінула на малым агні варыцца, а сама пайшла ў гастронам, які быў побач, цераз дарогу, купіла сасісак, памідораў, смятаны і булчак. Вячэра атрымалася не надта багатая, але па-студэнцку добрая. Хлопцы ахвотна паелі бульбы з салатаю і сасіскамі, папілі чаю з булчкамі і варэннем і, мусіць, не пашкадавалі, што на цэлы дзень прынялі ў сваю кампанію жанчыну.

Пасля таго, як госці пайшлі, Адзе засталася памыць посуд і хутчэй легчы спаць, бо хоць і ездзіла цэлы дзень, але нахадзілася так, што ногі ажно гулі. Яна колькі разоў павярнулася з боку на бок, выбіраючы найбольш зручную позу для сну, згадала Касьяна, мусіць, успаміны пра яго ніколі не пакінуць яе, як бы яна не адгаворвала сябе забыць мінулае. Аднак усё ж заснула, стомленая доўгаю вандроўкаю па Маскве, у шчаслівым прадчуванні першага дня заняткаў.

3

Ада ехала ў метро на лекцыі і яшчэ мела ў душы слабую надзею: а раптам і Касьян прыехаў на вучобу – гэта было б вялікім шчасцем. Яму таксама карысна пажыць у Маскве, паспяваць на Арбаце, займаець мноства новых знаёмых, мо нават і вельмі карысных.

У аўдыторыі сабрала ўся група. Людзі былі прыкладна ва ўзросце да сарака гадоў, толькі некалькі мужчын мелі сіваватыя галовы і было відно, што ім, мусіць, пераваліла за пяцьдзясят. Касьяна не было. Курсанты няспешна рассядзваліся, выбіралі сабе месцы і напарнікаў. Ада з Эмай занялі першы стол у радзе каля дзвярэй, адразу за імі селі верныя рыцары – Гоша з Сенем. Празвінеў званок. Праз некалькі хвілін увайшла Наіна Андрыянаўна, павіншавала прысутных з пачаткам навучальнага года, правярыла наяўнасць курсантаў па спісе і засталася задаволеная, бо ўсе аказаліся на месцы. Выявілася, што ў групе будуць вучыцца людзі з далёкага замежжа: французанка Наталі, югаслаўка Мірыям і афганец Латыф. Іхнія прозвішчы Ада не запомніла, а імёны адразу ўрэзаліся ў памяць. Было даволі курсантаў з саюзных рэспублік: Казахстана, Арменіі, Азербайджана, Кіргізіі, Карэліі і яшчэ Бог ведае скуль.

Наіна Андрыянаўна ўрачыста абвясціла, што сёння заняткаў не будзе, а курсантаў прывязуць на аўтобусе і пакажуць Маскву, каб палюбілі яе, як родны горад, які з радасцю прымае ўсіх годных людзей, здатных ствараць і працаваць на яе гонар і славу. Аўтобус чакае ля варот, можна ісці і займаць месцы.

Шумлівай гурмой, чыста дзеці, хлопцы і дзяўчаты расселіся ў аўтобусе. Іх павезлі па вуліцах даволі хутка, так што разгледзець нешта магчымасці не было. Мільгалі будынкi, вежы і сцены Крамля. Наіна Андрыянаўна весці экскурсію не ўзялася, яе новыя выхаванцы пазіралі за вокны і нічога адметнага не бачылі. Масква як Масква. Раптам ззаду пачуўся ўзрушаны голас Гошы:

– Глядзіце, Белы дом!

Усе павярнуліся і ўбачылі высокі будынак. Масква яшчэ жыла нядаўнімі падзеямі, калі Вярхоўны Савет мусіў бараніць сябе і ўладу ад іншых людзей, якім таксама хацелася займаець самыя высокія пасады ў дзяржаве. Але змова не ўдалася, на шчасце, не здарылася грамадзянская вайна, а жыццё працягвалася ва ўсіх разнастайных ягонах праявах. І гэта было цудоўна!

Эма не паехала на экскурсію. Яна ведала Маскву ўдоўж і ўпоперак. Побач з Адай месца пуставала, і яна міжвольна падумала: «Як шкада, што Касьян не выправіўся са мною на вучобу. А мог бы! Піша выдатныя вершы. Сядзеў бы зараз побач! Якое было б шчасце!» І адразу абарвала гэтую думку, каб не тузаць сэрца горкімі згадкамі, жыць тым, што ёсць! Няма на што наракаць! Здзяйсняецца мара! Усё выдатна!

Аўтобус імчаў наперад, курсанты аціхлі, стомленыя мільганнем за вокнамі. Гадзіны праз паўтары вандроўка скончылася. Наіна Андрыянаўна сказала, што ў іх яшчэ будуць экскурсіі ў іншыя гарады і цікавыя мясціны. А пакуль усе вольныя. Пажадала добра падрыхтавацца, каб заўтра ўзяцца за вучобу.

Ада яшчэ ў аўтобусе вырашыла, што пойдзе сама, без спадарожнікаў, на Чырвоную плошчу і ўсё разгледзіць як след. Выйшла на вуліцу Горкага і рушыла ў бок Крамля міма мноства крам, кафэ, музейчыкаў, рухалася з людскою ракою, якая няспынна плыла гэтай шырокаю і прыгожаю вуліцаю, востра адчуваючы адзіноту ў гаманлівай гурме. Нават і не падумала, а проста выдыхнула: «Касьян, Касьян, як жа я цябе кахаю! Але табе няма справы да маіх пачуццяў!» І адразу адпрэчыла гэтую думку, таму што трэба было пачынаць новае жыццё без уздыхаў, згрызот і смутку. Перад паездкаю на вучобу яна рыхтавалася, шукала і занатоўвала звесткі пра тых мясціны, дзе ў розныя гады жылі беларусы ў Маскве. Тут выхоўваў і далучаў да навукі царскіх дзяцей святар, паэт і драматург Сімяон Полацкі. Хадзіў праз Чырвоную плошчу (тады гэта быў галоўны маскоўскі базар) у друкарню, дзе выдаваў кніжкі, а пазней узначальваў мана-

стыр. Недзе Ада чытала, што быў ён астралагам і здолеў дакладна прадказаць момант зачацця Пятра Аляксеевіча, будучага цара Пятра Першага.

У больш позні час у Пасольскім прыказе, які знаходзіўся на тэрыторыі Крамля насупраць Спаскай вежы, працаваў перакладчыкам беларускі асветнік Ілья Капіевіч. Падрабязнасцей іх дзейнасці Ада не памятала. Трэба было вярнуцца да гістарычных крыніц, каб удакладніць звесткі пра гэтых выдатных асоб, а можа, напісаць цыкл артыкулаў пад агульнай назвай «Масква беларуская» для сваёй раёнкі. Не варта адкладваць надоўга, потым пачнуцца экзамены і залікі, не будзе часу, а пакуль светла і цёпла, самы час заняцца гістарычнымі росшукамі.

У Ады захоўваліся запісы назваў вуліц, на якіх у свой час жылі Янка Купала і Канстанцыя Буйло. Усе гэтыя мясціны яна яшчэ збіралася наведаць. А пакуль выйшла на Чырвоную плошчу. Маўзалеі наведвала раней, калі прыезджала ў Маскву на экскурсію. Тады яе асабліва ўразіў твар Леніна, падобны на лялечны. Ахова не дазваляла затрымлівацца і разглядаць правадыра пралетарыяту. Засталося непрыемнае ўражанне, якое павялічылася пасля таго, як уявіла, што гэта толькі абалонка чалавека, з якога дасталі мозг і вантробы. Такое відовішча, пры знешняй прыстойнасці, патыхае здзекам над чалавечым трупам. А сюды ж і дзяцей вадзілі! Страшны прыклад! Увогуле нормы чалавечае маралі вельмі адносныя. Герояў могуць абвясціць злачынцамі, а забойцаў – героямі. У дзяржавы свой пункт гледжання, свая ідэалогія, якую яна кіруецца і навязвае грамадзянам. Самае паскуднае, што дзяржава – гэта толькі купка людзей, якой падпарадкуецца войска, а гэта азначае, што яна валодае сілаю, супраць якой асобны чалавек паўстаць не можа.

Ада павярнула налева, яе позірк прыцягнула прыгожая царква, вельмі яскрава размаляваная, яна пайшла да яе і раптам позіркам утаропілася ў круглую каменную калоду. Спынілася, здзіўлена разглядаючы круглае ўзвышэнне, падобнае на калоду, і нарэшце здагадалася: гэта ж Лобнае месца! Храмы рушыліся, Масква перабудоўвалася, а калода, на якой секлі галовы, працягвала стаяць! Мабыць, тут спалывалі кнігі Скарыны, прывезеныя ў Маскву купцамі, каб далучыць тутэйшых уладароў да еўрапейскай цывілізацыі. Далёка сіганула сталіца Расіі ад сярэднявечага цемрашальства. Калі палітычная эліта пачынае рупіцца пра сваю культуру і навуку, дык атрымлівае добры вынік. Цяпер вось і Ада прыехала сюды вучыцца. Наогул з розных краін свету едзе моладзь у Маскву па вышэйшую адукацыю, і, па ўсім відаць, што дыпломны, атрыманы тут, каціруюцца ў іх на радзіме. Ада, стоячы каля Лобнага месца ды ўзіраючыся ў круглую калоду, міжвольна пачала складаць верш:

На плошчы пукатай,
Што тайнаў шмат месціць,
Ля царскіх палатаў
Ёсць Лобнае месца,
Дзяржаўнаахоўнае,
Любасць турыстаў,
Стаіць, быццам новае,
Год, можа, трыста...

Дастала нататнік, паспешліва запісала першыя радкі, што прыйшлі самі сабою, дапісаць верш вырашыла пазней у інтэрнаце. Згадаліся падзеі Смутнага часу, калі ў Маскве загінула шмат ліцвінаў. І падумала, ці не ў гэтым храме вянчаўся Ілжэдзімітрый з Марынай Мнішак, калі яна была прызнана расійскаю царыцаю. Праўда, праз некалькі дзён успыхнула змова на чале з Шуйскім і ўсё змянілася на працягу нейкай гадзіны. Труп забітага Дзімітрыя пакінулі на Чырвонай плошчы для здзекаў, можа, недзе тут і ляжаў, а Марына апынулася ў палоне. Ёй яшчэ пашанцавала, што здолела схвацца ў першыя хвіліны дзяржаўнага перавароту падспадніцу сваёй ахмістрыні, калі раз'ятраны натоўп уварваўся ў царскія палаты. Таму і выжыла.

А потым стала паланянкаю разам з бацькамі і мноствам іншых ліцвінаў і палякаў, якія ацалелі ў той жудаснай бойні, калі Васіль Шуйскі расчышчаў месца для ўласнага царавання.

Ада падумала, што варта пашукаць матэрыялы, якія датычацца тых падзей, ды напісаць нарыс або нават паэму. Не, бадай, гэтая гісторыя, калі грунтоўна яе вывучыць, пацягне на раман не толькі пра Марыну Мнішак, маленькую жанчыну, якая выправілася замуж у чужую краіну, каб кіраваць ёю, стала царыцаю, а потым давялося перажыць жудасныя мітрэнгі і разам з маленькім сынам вытрываць катаванні і прыняць жудасную смерць, а найперш патрэбна адлюстравачь адносіны Расіі і Вялікага Княства Літоўскага.

«Ну вось, выправілася на шпацыр з добрым настроем, але зноў развярэдзіла душу даўнімі гістарычнымі падзеямі, якія датычыліся суайчыннікаў, – міжвольна падумала Ада. – Нельга чалавеку адначасова жыць у мінулам і цяперашнім часе, ды яшчэ прымаць усё блізка да сэрца. Вельмі цяжкая справа. Хоць без гэтага сардэчнага болю немагчыма спасцігнуць сапраўдную сутнасць падзей, што адбыліся некалькі стагоддзяў таму, зразумець учынкі людзей, мэты і памкненні, якія рухалі імі. Але годзе ўжо на сёння ўражанняў. Трэба вяртацца ў інтэрнат, павячэраць ды класціся спаць».

4

Увечары Ада прымасцілася ля акна, доўга пазірала на Астанкінскую вежу, якая высокая ўздымалася над шчыльнаю забудоваю і свяцілася чырвонымі агнямі. Сачыла за чародкаю гарадскіх галубоў, што ў добра асветленым горадзе не спяшалі на спачын, а ўсё яшчэ прыляталі на дах пяціпавярховага дома насупраць, садзіліся, а потым зноў некуды ляцелі. Мусіць, яны прызвычаліся жыць у вялікім горадзе і, пакуль хадзілі па вуліцах людзі, вышуквалі сабе нейкую спажыву.

Перад паездкаю ў Маскву Ада паабяцала сабе: не будзе ні шкадаваць аб мінулым, ні згадваць яго. Што было, тое мінула. Ды перажытае міжвольна вярталася, авалодвала настроем, перад вачамі ўсплывалі нейкія малюнкi, дыялогі, якія яна доўжыла і доўжыла, разважаючы з сабою ці з ім, Касьянам.

У іх сустрэчы было нешта містычнае. Яшчэ ў васьмнаццаць гадоў прысніўся ёй неверагодна прыгожы хлопец з залацістымі валасамі і сінімі вачамі, быццам з тых міфічных Лятаўцаў, якія зоркамі спускаюцца на зямлю, ператвараюцца ў мужчын і жывуць між людзьмі, колькі здолеюць. У сне яна цалавалася з тым хлопцам пад зорным небам. Дзіўная рэч, ёй ніколі не сніліся эратычныя сны, а звычайна бачылася нешта звязанае з яе журналісцкай працай, усё яна некуды ехала ці ішла з мноствам незнаёмых людзей. Можа, таму гэты сон урэзаўся ў памяць. Ва ўсялякі момант магла заплюшчыць вочы і зноў убачыць таго Лятаўца, як жывога, быццам толькі што з ім развіталася.

Ада працавала, вучылася, прыглядалася да супрацоўнікаў і аднакурснікаў, але таго, якога прысніла, нідзе не сустракала. Бегала да нейкіх хлопцаў на спатканні, з некім сябрвала, з некім ліставалася, але адчувала, што нікога не кахае так, каб раз – і назаўсёды. Мімаволі шукала прыснёнага, але нідзе яго не было. Таму і замуж згадзілася пайсці за Мечыслава пад націскам маці, што не бачыла вялікай розніцы паміж тымі хлопцамі, адзін з якіх патэнцыяльна мог стаць яе мужам. Прамінула шмат гадоў, перш чым лёс звёў яе нарэшце з Касьянам. Адноўчы летам яна ўбачыла афішу, на якой была выява барда з гітарай. Яна спынілася перад ёю, і сэрца закалацілася ад хвалявання. Гэта быў той самы хлопец, прыснёны ёю ў васьмнаццаць гадоў. «Касьян Цымбалевіч. Аўтарскія і народныя песні, раманы», – прачытала яна. Зірнула на дату. Канцэрт меўся адбыцца на наступны дзень у Палацы культуры шыннікаў, а таксама ў санаторыі, які знаходзіўся на Бярэзіне, побач з Бабруйскам.

Яна, супрацоўнік раённай газеты, мела магчымасць наведваць культурныя мерапрыемствы, якія адбываліся ў горадзе, без квітка. Сядзела ў шумлівай зале і з хваляваннем чакала барда. Людзі пачалі нецярпліва пляскаць у ладкі. Шырма рассунулася. На пустую сцэну з-за куліс выйшаў прыгожы малады мужчына з хвалістымі светлымі валасамі і сінімі вачамі, ён пакланіўся, пашчыпаў струны гітары і пачаў спяваць. Голас меў прыемны, мяккі, такім бы спяваць калыханкі. Здавалася, што ён рухаўся ў прасторы гукаў, чутных толькі яму. Ягонья жэсты, поступ, позіркi падпарадкоўваліся дзіўнаму рытму. Ада не магла адарваць ад яго вачэй і яшчэ не розумам, а падсвядома разумела: менавіта гэтага чалавека яна кахала з той самай сустрэчы ў сне.

Калі прагучалі апошнія акорды, слухачы, зачараваныя спевамі, колькі хвілін маўчалі, не прымаючы расстання, а потым зала ўзарвалася магутнымі воплескамі. Нецярплівыя дзяўчаты пабеглі на сцэну з кветкамі. Спявак галантна цалаваў імі ручкі і дзякаваў. Ада тым часам накіравалася за кулісы. Яна сустрэла Касьяна, які нёс ахапак букетаў, ля грымёркі, сказала, што з'яўляецца аглядальнікам аддзела культуры мясцовай газеты, вельмі ўражаная яго выступленнем і хацела б узяць інтэрв'ю, каб шырэй расказаць пра яго чытачам.

– Аглядальнік? Хочаце мяне агледзец? – іранічна пасміхнуўся бард, Ада сумелася ад пачутага. – Праз гадзіну ў мяне яшчэ адна сустрэча ў клубе санаторыя. Можа, толькі пасля таго пагутарым.

– Добра, – згадзілася яна.

– А ведаеце што, пачакайце мяне хвілінку, я збяру свае рэчы, і на маёй машыне паедзем на новую сцэнічную пляцоўку. Што ж гэта я кветкі трымаю? Гэта вам...

Ада адхіснула ад гары букетаў, прамаўляючы:

– Не трэба! Гэта ж вашы!

– А куды я іх падзену? У гасцініцу павязу ці што? Бярыце, вам яны вельмі пасуюць.

Ада прыняла кветкі, паклала на абшарпаны стол, які стаяў за кулісамі, паскладвала іх, павыкідвала цэлафанавыя абгорткі, якія непрыемна шаргацелі. Калі Касьян выйшаў з грымёркі, яна ўжо стаяла з гоным акуратным букетам.

– Якое хараство! Давайце я возьму вас на працу кветканосцам! – пажартаваў ён.

– Згодная, – адказала Ада, ледзьве хаваючы хваляванне.

Вельмі ж недасяжна прыгожы быў гэты чалавек. Ада мела, як яна лічыла, сціплую знешнасць, была сярэдняга росту, звычайны круглы твар, дробныя рысы, зялёныя вочы, каштанавыя валасы. Але на яе звярталі ўвагу хлопцы мо найперш таму, што было ў яе паставе, вачах, аблічы нешта ўзнёслае, рамантычнае, што прыходзіць з далучанасцю да паэзіі.

– Зараз паедзем у санаторый, будзеце яшчэ і маім навігатарам, бо я ў вашым горадзе ўпершыню, – прапанаваў Касьян.

– З задавальненнем. Паедзем туды, – Ада ўзмахнула рукою, паказваючы напрамак, і не ўтрымалася, каб не спытаць. – Ці даўно вы выступаеце?

– Не так даўно, гадоў пяць.

– Шкада, што раней да нас не прыезджалі. Гледачы атрымалі вялікае задавальненне. Я таксама...

– Дзякую, – адказаў Касьян, на секунду адрываючы позірк ад дарогі. – Калі адчуваеш, што твая праца прыносіць радасць людзям, што ты – не проста блазан на сцэне, які выйшаў павесяліць публіку, а крануў іхнюю душу, самыя патаемныя струны, дык жыццё набывае сэнс.

– Дзе ваша сталае месца працы?

– У Гародні, у філармоніі, а раней сам па сабе трэнкаў.

– Не кажыце так. Вы цудоўна спявалі і ігралі. У вас нават прозвішча музычнае.

– Усе мае дзяды і прадзеды займаліся тым, што рабілі цымбалы, гуслі, скрыпкі ды гралі на гэтых інструментах на вяселлях. Адсюль і прозвішча пайшло. А я выбраў гітару, як найбольш папулярны інструмент, але ёсць у мяне задума сабраць аўтэнтчны аркестр з традыцыйнаю дудою, барабанам з бразготкамі, скрыпкаю ды цымбаламі. Як грывнем разам, дык увесь свет заскача. Толькі вы пра маю мару не пішыце, бо не здзейсніцца.

– Як жа можна не сказаць пра мару?

– Можна напісаць, што я мару яшчэ раз наведаць ваш горад. А якія тут у вас славуць мясціны?

– Найперш – крэпасць.

– Ведаю, ужо ўчора паразглядваў бастыёны, пахадзіў па сутарэннях. Цікава, ці ёсць адметныя факты, якія датычацца гісторыі крэпасці?

– Ёсць звесткі пра так званы «Бабруйскі план», прыдуманы дзекабрыстамі Мураўёвым-Апосталам і Бястужавым-Руміным, якія ў той час камандавалі Палтаўскім і Чарнігаўскім палкамі ў крэпасці. Яны наважваліся ўзяць у закладнікі цара Аляксандра Паўлавіча, які павінен быў наведаць Бабруйск у 1823 годзе. Потым мелі намер рухацца на Пецябург разам з высокапастаўленым палонным. Гэтую задуму аспрэчыў Песцель. І яна не здзейснілася. Цар без прыгод агледзеў Бабруйск, крэпасць і ад'ехаў. Потым, як вы ведаеце, дзекабрыстаў-зачыншчы-

каў павесілі, вось такая гісторыя. Яшчэ кажуць, што ёсць пад крэпасцю шмат падземных хадоў, але я ніколі не адважалася хадзіць па падзямеллях, і, думаю, цяпер яны ўсе заваленыя.

– Цікавая інфармацыя, – адзначыў Касьян.

– Вось мы і на месцы, – сказала Ада, калі пад’ехалі да транспартнай стаянкі.

Да будынка санаторыя, узведзенага ў стылі архітэктуры сталінскіх часоў, вяла алея абсаджаная дрэвамі, кустоўем і кветкамі. Касьян прыпаркаваў машыну. Ада паклала кветкі на сядзенне, выйшла з салона, і разам яны падаліся да адміністрацыйнага корпуса. Потым Касьян зноў спяваў. Ада не магла наслухацца і нагледзецца на яго. І ўсё думала, як жа яна цяпер будзе жыць без гэтага чалавека? І для чаго нейкія вышэйшыя сілы паказалі ёй яго, на пакуту ці на шчасце?

Пасля канцэрта галоўны ўрач санаторыя і яшчэ нейкія жанчыны павялі Касьяна і Аду ў асаблівы кабінет пры сталойцы, каб пакарміць вячэраю. Было там і віно, ды Касьян спаслаўся на тое, што за рулём піць сабе не дазваляе, але ад пляшкі не адмовіцца і возьме з сабою. Усіх такое кампраміснае рашэнне задаволіла. Прысутныя выпілі за сустрэчу, пажадалі поспехаў спеваку, нагрузілі з сабою цэлафанавы пакунак з закускаю і цёпла развіталіся з гасцямі. Ада зноў несла кветкі, хоць было і не так шмат, як на папярэдным выступленні.

– Куды паедзем? – спытаў Касьян, заводзячы машыну.

– Не ведаю, – адказала яна. – Вам, мусіць, трэба было б адпачыць, а я навязалася са сваім інтэрв’ю.

– Адпачну, паспею. Можа, пасядзім дзе-небудзь на беразе ракі? Яшчэ віно пракісне.

– Дык вы ж за рулём...

– Ёсць такі нюанс. Добра, давайце пакінем машыну дзе-небудзь, а самі пойдзем на рэчку. Люблю глядзець на ваду. Яна мяне супакойвае.

– Можна і так, – адказала Ада, адчуваючы, што не хоча разлучацца з Касьянам.

А потым яны сядзелі на беразе ракі. Хвалі лагодна наплывалі на пясок, звешаныя ўніз галіны вербалозу паласкаліся ў вадзе. На тым баку быў поплаў, застаўлены стажкамі сена, быццам волаты паскідалі свае шаломы і палеглі спаць. Ужо пачало змяркацца. Навокал панавала прыемная вечаровая ціша, калі ўсё жывое рыхтуецца да сну.

Ада з Касьянам арганічна ўліліся ў асяроддзе, седзячы на траве, пілі віно з пляшкі, над імі было зорнае жнівеньскае неба, з якога час ад часу падалі знічкі. Ада забылася пра ўсе свае абавязкі і турботы, час спыніўся, быццам яна трапіла ў месца з найвялікшай гравітацыяй, дзе законы дзейнічаюць не так, як звычайна на зямлі. Касьян, мабыць, адчуваў, што зачараваў дзяўчыну, ягонай душою таксама запанавала ўзнёсласць і натхненне, самы час пісаць вершы. Ён сказаў пра дзіўнае адчуванне, якое аднойчы перажыў:

– Не ведаю, сон ці ява, але мне здаецца, што я не нарадзіўся, а зляцеў аднойчы з неба, згарнуўся клубком – і падаў ўніз.

– Вы – Лятавец, самы сапраўдны Лятавец. Я гэта зразумела адразу, калі ўбачыла вас на афішы.

– Лятавец? Гэта хто такі?

– Лятавіцы – персанажы славянскай міфалогіі. Яны ў выглядзе зорак злітаюць на зямлю, ператвараюцца ў людзей і жывуць, колькі здолеюць. У іх залацістыя валасы, сінія вочы, яны вельмі прыгожыя.

– Не, мяне нарадзіла звычайная зямная жанчына, хіба мо ў цэла немаўляці ўсялілася душа Лятаўца, – разважліва сказаў Касьян.

– Адкуль бярэцца ваша музыка? Вы яе ствараеце, ці яна ўладарыць вамі?

– Безумоўна, гук першасны! Ён існаваў да мяне. Але я, калі дакранаюся да гітары, хачу адчуць яе настрой, каб напоўніць свет гукамі. Нашы душы тады гучаць суладна. Можа, зусім не так заспявае яна, як мне чакалася, але я ведаю, што струна нарадзіла гук, якому патрэбна было нарадзіцца. А за ім выбудоваецца музычная прастора з мноства новых гукаў, дзеля якой

і выходзіць гітарыст на сцэну, а зала напаўняецца слухачамі. І тады час цячэ інакш, чым звычайна. Прынамсі, мне здаецца, што дзве гадзіны канцэрта пралятаюць, як дваццаць хвілін.

– Ці можна спасцігнуць загадку музыкі?

– Мабыць, гэтая задача не мае рашэння. Тайна музыкі – не пошук універсальнага адказу, гэта шлях да мэты, якая ляжыць за межамі чалавечага жыцця і разумення. Яе нельга дасягнуць, можна толькі наблізіцца, што і складае сэнс нашага існавання.

– Як вам бачыцца ўласнае далейшае жыццё?

– Хачу быць патрэбным, выконваць сваё прызначэнне. Дакладна ведаю, што не дарэмна прыйшоў на Зямлю. Ува мне з маленства жыве тонкае адчуванне гуку і слова, што я і спалучаю ў сваіх песнях.

– Вам прыносіць радасць ваша творчасць?

– Так, радасць адчуваю, але занадта часта сутыкаюся з цяжкасцямі, выпрабаваннямі, неразуменнем. Тады супакойваю сябе, што гэта часовая з’ява, і рухаюся далей. Для мяне шмат значыць не столькі прызнанне, колькі быць пачутым і зразуметым, бо гэта патрэбна не толькі мне, а ўсім людзям.

– Вы незвычайны і вельмі прыгожы. Вам з вашым характэрам, мабыць, дзяўчаты не даюць праходу, – захоплена прамовіла Ада, ёй так хацелася пераказаць яму свой колішні сон, але сумнявалася, ці паверыць, яшчэ падумае, што журналістка выдумляе абы-што.

– Ведаеце, мая жонка вельмі раўнівая і нястрыманая, калі што заўважыць, дык будзе на баранкі мне і прыхільніцы.

– У вас і дзеці ёсць?

– Дачка.

– А я так і не адважылася завесці дзіця, хоць даўнавата замужам, нешта стрымлівае мяне ад гэтага кроку, хоць і хочацца...

– Адклад не йдзе на лад...

Яго словы пра сям’ю вярнулі Аду да ўспрымання рэчаіснасці. Яна разулася, увайшла ў ваду, усклала кветкі на рачную хвалю, якая паціху панесла іх плыню.

– Гэта ахвяра Бярэзіне, каб помніла нас, – сказала яна, вяртаючыся на бераг.

– Я зразумеў.

– А цяпер мне пара. Вельмі прыемна было з вамі пазнаёміцца. Я напішу тэкст і магу прачытаць яго па тэлефоне ці, калі вы не супраць, сустрэнемся яшчэ раз у зручны для вас час.

– У мяне заўтра яшчэ выезд у буйны калгас, запрашаю паехаць са мной. Яны прышлюць машыну, так што я буду вольны казак.

Ада ўзрадавалася і не прымусіла сябе ўпрошваць. Безумоўна, яна паедзе, каб яшчэ хоць адзін дзень пабыць разам з Касьянам.

У калгасе іх добра сустрэлі, наладзілі вячэру. Старшыня, яшчэ не стары чалавек, адразу пачаў заляцацца да Ады, што выклікала рэўнасць Касьяна. Аду смяшыла такая праява пачуццяў з боку барда. Каханьня няма, а рэўнасць ёсць. Гэтак, мусіць, певень ахоўвае свой курыны гарэм. Старшыня, хоць і быў на падпітку, але ўзяўся завесці іх у Бабруйск. Ён гнаў машыну на страшэннай хуткасці, а Касьян абдымаў Аду за плечы, усім сваім выглядам паказваючы, што гэта ягоная жанчына. Адзе было прыемна адчуваць ягоную прыхільнасць, яна нават не думала, што з імі можа здарыцца нешта благое. Нічога не магло здарыцца, бо яна нарэшце сустрэла таго чалавека, які ёй быў наканаваны лёсам для шчасця. Сапраўды, яны даехалі да гасцініцы без прыгод. Старшыня галантна і не без шкадавання развітаўся з імі, мусіць, адчуў нейкім чынам і сваю далучанасць да мастацтва.

Пакуль ехалі, душэўны саўгасны пачастунак добра разабраў Касьяна, ён ішоў няўпэўненаю хадой, перамяшчаўся хутка, як птушаня, якое вучыцца лётаць. Ада ўзялася правесці яго ў нумар, тым больш што Касьян патрабаваў, каб яна неадкладна прачытала тэкст інтэрв’ю.

Яны селі ў крэслы адно насупраць аднаго. Ада пачала чытаць. Касьян уважліва слухаў, згодна ківаў галавою. Пасма залацістых валасоў упала яму на лоб. Журналістка адарвалася ад чытва, зірнула на слухача, прыгладзіла яго валасы. Ён перахапіў яе руку, пацалаваў пальцы і сказаў:

– Дзякую, гэтак хораша пра мяне ніхто не пісаў.

– Калі тэкст задавальняе, дык буду аддаваць у друк. Пакіньце мне адрас, я вышлю вам газету.

Ён прадыктаваў адрас, Ада запісала, але ёй хацелася, каб і ў яго ўсё ж засталіся нейкія звесткі пра яе, таму прапанавала:

– Запішыце мой тэлефон.

Касьян дастаў нататнік, разгарнуў. Ада ўбачыла, што на старонцы запісана дзясяткі два тэлефонных нумароў без імёнаў і прозвішчаў. Яна зразумела: столькі нумароў нельга было трымаць у галаве, ён запісвае іх, таму што не можа адмовіць, але нікому і ніколі не тэлефануе! Яна для яго толькі адна з мноства іншых жанчын, якія мільгаюць перад вачамі шэрай масай. Мо ў кожным гарадку знаходзіцца не адна такая Ада, якая набліжаецца да яго і знікае назаўсёды. Яна прыхавала крыўду, абуджаную здагадкай, пачала развітвацца.

– Пабудзьце са мной. Нешта мне стала самотна...

Ада засталася, сядзела і гутарыла з ім. А як сцямнела, усё ж пайшла дамоў. Касьян падаўся праводзіць. І тады здзейсніўся сон. Яны на развітанне пацалаваліся пад зорным жнівеньскім месяцам. З неба шчодро падалі знічкі на вялікае шчасце, толькі яны нічога не заўважалі...

Ада спыніла свае ўспаміны, зразумела, што калі пусціцца ў плаванне па часе, дык не засне да ранку, а заўтра трэба быць бадзёрай, каб не кляваць носам на занятках. Ёй удалося хутка заснуць, а сярод ночы раптам нехта моцна пастукаў у дзверы, яна падхапілася, сэрца хутка-хутка калацілася з перапуду, але не паднялася, голасу не падала, за дзвярамі таксама маўчалі. Падумала, нехта заблудзіўся, пераблытаў пакоі, легла зручней і сцішылася.

5

Першы дзень заняткаў, сонечны і цёплы, парадаваў курсантаў і выкладчыкаў. Лекцыі былі ўводныя, усё толькі пачыналася, але Ада з Эмай, якія сядзелі за першым сталом, старанна запісвалі ўсё, што казаў лектар, з выглядам вучаніц-выдатніц. У час перапынкаў хлопцы выходзілі пакурыць, да іх далучаліся некаторыя з дзяўчат, абмяркоўвалі навіны літаратуры і геапалітыкі, апошняе слова ўваходзіла ў моду. Асабліва яго палюбіў Гоша Строма і выкарыстоўваў пры кожным зручным выпадку. Ён з першага дня не сыходзіўся ў меркаваннях і поглядах на геапалітыку Расіі і Украіны з азербайджанцам Эльханам Мамедам Задэ, і пычыналася бясконца спрэчка, якую нельга было давесці да лагічнага канца, бо ў кожнага была свая праўда. Добра, што звінеў званок і пачыналася новая лекцыя.

Ада прыглядалася да аднакурснікаў. Сярод мужчын вылучыла афганца Латыфа, смуглявага з непрагляднымі чорнымі вачамі і правільнымі рысамі твару. Вельмі прыгожы быў Грыша Вепраў, светлавалосы, па-юначы стройны, які ведаў на памяць процьму вершаў і мог у любы момант па-майстэрску пачытаць што-небудзь, сваё ці чужое. Да паступлення на курсы ён працаваў у Сібіры ў нейкай філармоніі як спявак і чытальнік. Сімпатычнай выдавала Агнія Дымава, у вельмі акуратна пашытай уласнымі рукамі сукенцы. Ада высока ацаніла яе выраб, бо іншы раз таксама нешта бралася сабе шыць, але ці швы ў яе аказваліся занадта перацягнутымі, ці нешта кроілася не надта ўдала. Рэдка калі заставалася задаволеная тым шытвом.

Эма яе проста зачаравала выхаванасцю і ўвагаю. І ў першы ж дзень прапанавала наведаць Чыстыя Пруды, дзе некалі жыў Міхаіл Булгакаў. Пасля заняткаў яны няспешна пайшлі па вуліцы. Ада заўважыла галантарэйную лаўку і прапанавала зайсці. Памяшканне было маленькае, але набітае розным дробным таварам: ніткамі, стужкамі, напарсткамі, іголкамі. Ада звярнула ўвагу на карункі, прыцанілася, набыла два метры і сказала:

– Куды-небудзь прышыю.

Выйшлі з крамы і сутыкнуліся з Наінай Андрыянаўнай.

– Гуляеце, дзяўчаты? – спытала яна.

– А вы куды? – пацікавілася Эма.

– У гастронам купіць якіх харчоў.

– Ахвота вам цягнуць адсюль харчы, у вас жа Басманны рынак пад бокам.

– Ніколі не хаджу на рынак. У тым раёне мой былы муж жыве, не хачу з ім сустракацца.

– Чаму вы развяліся? – спытала Ада.

– Смешная гісторыя. Мы з ім жылі і не мелі дзяцей. Доктары казалі, што ён бяздзетны.

І раптам ягоная сакратарка зацяжарыла. Ён паверыў і сышоў да яе. Вось і ўсё. З таго часу мы з Віктарам не бачыліся.

– Вы вельмі перажывалі? – спачувальна спытала Эма.

– Спачатку трохі бедавала, а пасля палюбіла і ацаніла волю. Куды хачу паеду, куды хачу пайду, калі хачу вярнуся. Можна, толькі трохі шкадавала, што не мела сваіх дзяцей. Але ў мяне столькі было курсантаў, бездаможных, як дзеці, што ім я аддавала душу і вольны час. Шмат хто з былых выхаванцаў тэлефануе мне, заязджае, гэта прыемна. З працаю мне пашанцавала. Я ж нават дысертацыю напісала. Магла б падацца ў выкладчыкі, лекцыю прачытала – і вольная! А мне гэтага мала. Хацелася працаваць з людзьмі і для людзей. Тое мне Бог і даў... Ну, шчасліва. Мне на той бок, – сказала Наінай Андрыянаўнай, узмахнула рукою на развітанне і пашыбавала да перахода.

Эма вяла Аду па старых вуліцах, расказвала пра маскоўскае жыццё, распытвала пра Бабруйск.

– У мяне там засталася маці, – сказала Ада. – Жыве яна на ўскараіне горада ў сваёй хаце. Бацька загінуў у аварыі, разбіўся на матацыкле з сябрам, малады яшчэ быў. Вось так мы і

маемся нібы ў горадзе, але па-вясковаму: садзім грады, трымаем курэй, парся, іншы год дык і качак разводзім, але яны занадта пражорлівыя.

– А муж? Ты ж замужам, Наіна Андрыянаўна казала.

– Муж аб’еўся груш. Не пускаў мяне сюды, мы пасварыліся, а што будзе далей, час пакажа.

– Муж ды жана – адна сатана. Перамелецца...

– Ды я не бяду, жыву адным днём. Мне добра тут. І гэтага дастаткова. Між іншым, Чыстыя Пруды ў сярэднявечча называліся Паганым Стаўком, мусіць, тут былі язычніцкія капішчы. Таму і ўбачыў Булгакаў тут розную нечысць.

Эма здзіўлена зірнула на Аду і спытала:

– Адкуль ведаеш?

– Чытала... У сярэдзіне XVI стагоддзя тут знаходзіўся Літоўскі двор, куды прыезджалі прадстаўнікі Вялікага Княства Літоўскага. Яго тэрыторыя была агароджана высокім плотам, ахоўвалася царскімі вартаўнікамі, так што жыццё паслоў трохі нагадвала існаванне вязняў. Нашы купцы прывозілі тавары на знарок створаныя Панскія і Смаленскія іншаземныя гандлёвыя рады, бо і Смаленск тады быў яшчэ ў складзе ВКЛ. Туды наведваліся не толькі маскавіты, але з’язджаўся люд і з ваколіц. У лютым 1584 года сюды прыбыў дваццацісямігадовы Леў Сапега на чале вялікага пасольства, згодна са звычаямі таго часу прывёз у падарунак Івану Грознаму пародзістых коней з пазалочанай зброяй, пістолі, срэбны посуд і іншыя скарбы. Зараз ужо дакладна не помню, што там было яшчэ. Дамову падпісаў, дзякуючы прыроднаму розуму, эрудыцыі і выхаванасці...

– Цікавішся гісторыя?

– Наша гісторыя мала вывучаная. Найчасцей яе пісалі гісторыкі суседніх дзяржаў, пры гэтым заўсёды «цягнулі коўдру на сябе». Часам браліся і нашы нешта даследаваць, але ім, ачмурэлым ад камуністычнай ідэалогіі, мала што ўдавалася. Адночы зацікавілася казацкіямі паходамі на Беларусь і вычытала ў гісторыі БССР, выдадзенай на рускай мове: прыйшоў казак Гультай, яго пабілі і прагналі; прыйшоў казак Налівайка, яго разбілі і знішчылі. У канцы рэзюмэ: паходы ўкраінскіх казакоў на Беларусь сведчаць пра дружбу ўкраінскага і беларускага народаў. Як табе такая дружба?

Эма засмялася, а Ада дадала:

– Беларускаю гісторыю трэба вывучаць па першакрыніцах, а не па савецкіх падручніках.

Непрыкметна яны прыйшлі да сажалкі з мутнаю вадою, спыніліся, Эма паказала на будынак насупраць:

– Тут жыў Булгакаў. Можам зайсці ў пад’езд.

Расчынілі дзверы, увайшлі ў паўцёмную прастору лесвічнай пляцоўкі, убачылі сцены, спісаныя спрэс прыхільнікамі вялікага празаіка.

– Што робіцца! – ахнула Ада. – Гэта трэба так спаскудзіць жылло! Эма, калі-небудзь і твой пад’езд такім чынам размалююць!

– У нас дамафон, не атрымаецца. Пайшлі, пастаім ля дзвярэй. Калі яшчэ сюды збяромся...

Яны падняліся па прыступках, пастаялі на пляцоўцы. Ада падумала, што жыў на свеце выдатны пісьменнік Булгакаў, розныя палітычныя і сацыяльныя акалічнасці не дазвалялі яму існаваць вольна і шчасліва, п’есы не ставілі, кніжкі не выдавалі. А пасля, калі ён памёр, успомнілі, пачалі ствараць кінафільмы і ставіць п’есы, кніжкі выдаваць. Хоць бы хто яму на той свет занёс гэтую радасць! І сказала Эме:

– Шкада пісьменнікаў, якіх не любілі і не прызнавалі пры жыцці. Пры спрыяльных умовах яны зрабілі б значна больш.

– Не думаю, – запырэчыла Эма. – Ведаю па сабе. Пакуль я была маладая, мела шмат праблем, тады і кніжкі пісаліся. А цяпер усё выдатна! Сям’я забяспечана, муж – добры чалавек,

сын уладкаваны, а не пішацца. Спакойна і ціха на душы, быццам у калодзежы, дзе даўно ваду не чэрпалі.

– Лічыш, што пісьменніку патрэбны цяжкасці, што ён, як некаторыя кажуць, павінен быць галодны?

– Хоць і не хочацца мець асаблівых жыццёвых непрыемнасцей, але атрымліваецца, што без іх няма творчасці, няма моцных пачуццяў. Я іншы раз проста вар’яцею, гатовая нешта бязглуздае ўтварыць, каб узварушыць дрыгву будзённасці.

– Дзе вы бываеце, мо на прыроду выязджаеце?

– Ездзім на дачу, смажым шашлакі і гуляем у карты.

– А грады?

– Не, мы на такія подзвігі не здатныя!

– Прынясі мне, калі ласка, пачытаць сваю прозу, – папрасіла Ада.

– Добра. А ў цябе што? Толькі вершы?

– Ёсць некалькі апавяданняў і дзве аповесці, але ж яны напісаны па-беларуску.

– А ты перакладзі што-небудзь...

– Добра, паспрабую...

Ада з Эмаю накіраваліся да станцыі метро, па прыступках спусціліся да платформы і разышліся па розныя бакі. Адразу з грукатам падкацілася электрычка, Ада ўвайшла ў яе шматлюднае чэрава і паімчала ў новае сваё жытло. Гайдаючыся ў вагоне, яна падумала, што пасля заняткаў застаецца вольны час, можна хадзіць у гістарычную бібліятэку і шукаць цікавыя матэрыялы, што датычацца Беларусі. Маскву яна яшчэ паспее разгледзець, два гады наперадзе! На бліжэйшы час трэба было сабраць падборку вершаў, зрабіць падрадкаўнікі на рускай мове, каб падрыхтавацца да абмеркавання на секцыі паэзіі. Для гэтага варта ўзяць на пракат друкарку, не валачы ж яе з дому. А мо ў каго з хлопцаў ёсць тэхніка? Але вельмі не хацелася быць ад некага ў залежнасці, трэба разлічваць толькі на сябе і самой спраўляцца з уласнымі праблемамі.

Пасля вячэры яна ўзялася пераглядаць новыя вершы. Усё, што пісалася ў апошнія гады, было звернута да Касьяна ці апавядала пра яе пачуцці і перажыванні, надзеі і расчараванне, чаканні і спадзяванні на шчасце сустракацца яшчэ і яшчэ... Пасля той першай сустрэчы, яна паслала яму артыкул, але адказу доўга не было.

Ада сабралася з духам і патэлефанавала. Мусіць, дома ён быў не адзін, бо адчувалася напружанасць у голасе. Плёў нейкую лухту, што на рыбалку не можа паехаць, бо ў яго рэпетыцыя і гэтак далей. Ада спытала, ці атрымаў яе ліст, ён адказаў коратка:

– Так.

Яна развіталася, паклала трубку і зараклася больш тэлефанаваць. Няхай жыве сабе чалавек, няхай будзе шчаслівы з уласнаю сям’ёю. Мусіць, спазнілася Ада з ім сустрэцца, а цяпер ужо нічога не паправіш. Аднак пад самы Новы год усё ж прыйшоў ад яго ліст, ёй захацелася перачытаць яго зараз. Яна дастала са стала спісаны і згорнуты ліст паперы, расправіла яго і пачала чытаць шэптам:

«Добры дзень! Даруй, калі ласка, што не адгукаўся, схіляю галаву сваю грэшную да ног тваёй літасці. Даруй. Бо пісаць лісты для мяне – пакута цяжкая. Сядзіш за сталом, як ёлуп, і думаеш, як сказаць тое, што хочацца, бо думка не сказаная, яшчэ не думка. А думка сказаная, тым больш напісаная, яшчэ не ўся – вось і пакутуеш. А раптам цябе не так зразумеюць.

Дзякую за артыкул, усё выдатна напісана, нават лепш, чым я сам пра сябе думаю. Навін асаблівых у мяне няма – жывём, хлеб жуём ды неба капцім. Так, калатуша нейкая, а не жыццё. Апошнім часам напісаў некалькі добрых вершаў і больш нічога – сумна і холадна.

Яшчэ раз даруй за доўгае маўчанне. Не хацеў цябе пакрыўдзіць, так атрымалася. А гэта табе плён майго доўгага роздуму:

Мне помніцца бераг празрыстай ракі,

Зялёныя вочы, рамонкавы бераг.
Нябачна ў нябёсах пяюць жаўрукі,
Воля і шчасце – без меры, без меры!

Мне трызніцца смеху твайго вадаспад
І ўздых (ад чаго – невядома) працяжны.
Мы поруч, з'яднаны пустэльніяю страт,
Між намі кахання агонь недасяжны.

Згарае ўсё, успамінамі – попел,
Ды ў сэрцы – вачэй тваіх жаўрукі.
Я помню рамонкавы бераг і поплаў...
Даруй, Уладарка празрыстай ракі.

Дазволь павіншаваць цябе з надыходзячым Новым годам. Плёну і шчасця! Касьян Баламут. Яшчэ раз даруй. З твайго дазволу цалую тваю гжэчную ручку. Да пабачэння».

Калі Ада атрымала гэты ліст, дык здзівілася, чаму «недасяжны агонь кахання», калі яна кахае яго, а ён – яе? За што просіць даравання? Што хацеў сказаць? Адны загадкі. Сапраўды, цяжка зразумець чалавека правільна, калі ён сам сабе баіцца праўду сказаць. Ада кахала, але не спяшала навязвацца са сваімі пачуццямі, спадзявалася, што Касьян, якога яна найчасцей называла «мой Лятавец», летам прыедзе зноў, і тады яны разбяруцца з пачуццямі.

6

Касьян сапраўды прыехаў у жніўні, папярэдне патэлефанаваў ёй у рэдакцыю, а потым яны сустрэліся ў гасцініцы. У ягоным нумары працаваў тэлевізар. Касьян уладна абняў Аду. Дыктарка прамовіла:

– Мужчына ёсць мужчына.

Так супала. Было не зразумела, чаму яна гэта прамовіла? Які знак падавала? Але Касьян парывіста выключыў тэлевізар і зноў абхапіў Аду за плечы.

– Як жа я засумавала па табе, Лятаўчык мой! – прашаптала яна.

– Сумаваць не варта, мы ўсё нагонім. У нас цэлае жыццё наперадзе.

– Цяжкая справа – усё жыццё даганяць ды чакаць, – засмялася яна. – А нельга неяк проста жыць, нічога не даганяць і не спаганяць?

– Мусіць, можна, толькі ў мяне не атрымліваецца. Хочацца шмат паспець – сказаў ён, яшчэ мацней прыціснуў да сябе жанчыну і доўга цалаваў.

Яна адказвала ўзаемнасцю, гэта былі хвіліны любасці, пра якія яна марыла, аднак не была да канца перакананая ў ягоных пачуццях, таму спытала:

– Ці кахаеш мяне?

– Анягож, – адказаў ён адным словам, і яна паверыла яму, бо прагнула пачуць прызнанне няхай сабе і так.

Потым было мілаванне, захапленне і пяшчотныя словы. Ён называў яе ластавачкай і сонейкам, чаго яна ніколі і ні ад кога не чула, што западала ў душу і заставалася там назаўсёды, як памяць пра лепшы час жыцця. Упершыню ў жыцці Ада адчула сябе часцінкаю другога чалавека, свайго Лятаўчыка. І гэта было дзіўна, бо такое адчуванне перажывала ўпершыню.

Праз тры дні Касьянавы справы былі скончаны, ён адвыступаў, адспяваў і паехаў. Ада адразу напісала яму, выслала новыя газетныя нататкі пра яго песні і талент. Дарэмна чакала званка ці ліста. Толькі аднойчы выпадкова ўключыла тэлевізар і ўбачыла яго з гітарай, ён спяваў і чытаў вершы. Яна падумала тады, што, мусіць, магла б усё жыццё праседзець ля тэлевізара, каб толькі глядзець на яго:

– Лятавец мой, Лятавец. Дзе ж ты лётаеш? Чаму ніколі не згадваеш пра мяне?

Яна набралася адвагі і патэлефанавала сама, сказала, што глядзела па тэлебачанні перадачу з ягоным удзелам, і вельмі ёй спадабаліся вершы. Пагутарылі не вельмі доўга, бо Касьян некуды спяшаў. Яна папрасіла напісаць ёй доўгі-доўгі ліст, ён паабяцаў і ўсё ж напісаў. Толькі давялося ёй чакаць некалькі месяцаў.

«Дзень добры, Сонейка, Сонейка-Слязінка!

Вось і пачаў гэты доўгі-доўгі ліст. Праўда, не маю пэўнасці, ці скончу сёння. Хаця і так затрымаўся з ім аж занадта. Даруй. Праўда, парываўся, але то тое, то гэта, адным словам – нечага не хапала. А можа, таму што я ўсё-ткі эгаіст, атрымаў ад цябе вестачку з аўраю дабрыні і любові і сяджу, як той ангельскі лорд, маўляў, мне добра, дык, пэўна, добра і ўсім.

Маўчанне, маўчанне, заснула душа, а мо і не прачыналася. Жыццё складаецца з суцэльнай бязладнай мітусні. Займаешся чорт ведама чым, толькі не сваёю душою. А яна ж птушка далікатная, падганяць цябе не будзе. Сядзі, куме, можа, выседзіш трасцу з халераю. Пі гарэлку, калі надта прыцісне, марнуй час.

Я ведаю, як цяжка жыць і помніць пра смерць, і ведаю, што іншага шляху няма, і ўсё-ткі жыву, як гарох пры дарозе. А засталася ўсяго нічога, агарак свечкі... Запаленай... Кім? Куды іду? Куды вядзе дарога? Як сплаціць тыя паскудствы, да якіх прычыніўся? А круглая поўня вісіць над светам, як бубен, стукае па сэрцы. Плаціць, плаціць!.. У гэтым свеце за ўсё трэба плаціць, нават за знічку, якая ляціць не ў твае далоні... За позірк... Значыць, усё залежыць ад таго, якімі вачамі ты глядзіш на гэты свет. Заблудзіўся, закруціўся з высалапленым языком,

з няўцямнымі вычыма подбежкам шыбую да ямы, у якую буду падаць усю рэшту вечнасці. І сапраўды, без’языкі звон гайдаецца над галавою. Бом! Бом! Толькі аглухлы ўсё адно нічога не чуе. Бом! І паляцела пясчынка часу няўзнак ператварацца ў валун. Бом – і канат, які вяжа цябе з гэтым жыццём, выцягваецца ў тоненькую нітку. Бом! І замест торнай дарогі – балота! А ўсё ж наперакор усяму подбежкам, подбежкам...

Бывай здаровенькая, купальская зараначка».

Ада чытала, перачытвала гэты ліст і не знаходзіла нічога, чым магла б наталіць сваё каханне, каб яно расло і дужэла, каб імклівай ракой поўніла істоту. Гэта быў ліст ні пра што, каб толькі адчапіцца ад надакучлівай жанчыны. Ён здаволіўся яе каханнем, яна для яго толькі адна з мноства іншых, якія, магчыма, таксама дамагаюцца ягонай увагі.

Яна адступілася. Паміж імі ўсталявалася доўгае маўчанне, пакуль выпадкова не сустрэліся ў Вязынцы, дзе ладзілася Свята паэзіі. Сутыкнуліся лоб у лоб і хвіліну стаялі, быццам не пазнаючы адно аднаго ў дзіўным утрапенні. Пасля загаварылі разам, спехам, жартамі ды смехам. А праз колькі хвілін разышліся ў розныя бакі, бо Касьяну трэба было напрыканцы дня выступаць, спяваць песні ды чытаць вершы, а ёй шукаць спадарожны транспарт і памалу дабірацца ў Бабруйск. Адчуваючы віну за тое паспешлівае развітанне, ён прыслаў ёй яшчэ адзін ліст:

«Добры дзень, Зара-Зараніца! Шкадую, што так бязглузда, так недарэчна развітаўся з табою. Некуды бег, некуды спяшаўся, так хацелася сказаць галоўнае пра нашу занядбаную мову і гісторыю – ажно трэсла. А потым высветлілася, што нікому гэта не трэба, нас пакінулі на закуску павесяліць публіку. Калі ўжо і людзей амаль не было. Божа, як цяжка разварушыць гэтае балота абыякавасці да сваёй культуры, да мінулага народа, да саміх сябе. Заснула годнасць чалавечая, як той казачны волат, спавілі закалыхалі, ці дазваляць калі прагнуцца, невядома.

Абухом у свядомасць убіта, што гэтая ненармальнасць і ёсць норма. Маўляў, у цябе ніколі нічога свайго не было і не будзе, ты маленькая шэрая авечка з вялікага статку, ідзі туды, куды вядзе пастухова пуга і не пытайся пра шлях, бо нічога, акрамя лішніх пісягоў, з гэтага не прыдбаеш. Геній Брэйгеля сёння гучыць так, што ажно жудасна робіцца.

Дайшоў да нейкай мяжы, да глухога раздарожжа, а тут яшчэ “прэласці” сямейнага жыцця. Я не скарджуся. Мой дзед казаў: “Кожны мае тое, што заслужыў”».

А далей быў верш, дзе лірычны герой звяртаўся з любоўю да невядомай жанчыны, называў планетаю любові і недасяжнаю зоркаю, але Ада ўжо не магла прымаць гэтыя параўнанні на свой кошт і безаглядна верыць радкам хаця б таму, што Касьян не напісаў, што прысвячае іх ёй. Мо проста хацеў паказаць новы твор.

Трывожны дзень, ашчодраны дажджом.
Ты адплыла планетаю любові,
Адцятая бязлітасным нажом
Сляпога лёсу... Божа, што з табою?
Шалёны вецер. Скроні студзіць золь.
Маўчыць прастор. Заві – не дазавешся.
Як балагол за мной вандруе боль,
Брыдзе ўслед па гарадах і весях.
Каго люляюць рэкі добрых рук?
Каму світае светлае прадонне
Душы тваёй?.. Гудзе настылы брук.
Золь літасцівіца суцешыць і прыгорне.
Над раздарожжам лёсаў і надзей
Палае зорка, што была табою.

Самотны, я малюся на цябе,
Планета заповітнае любові.

Яна падзякавала яму за ліст, паслала некалькі сваіх новых вершаў, але адказу не атрымала. На наступнае лета Касьян не прыехаў. І яна зразумела, што зорка яе душы, назаўсёды згасла на ягоным небасхіле, перастала існаваць. На яе звалілася дэпрэсія, не хацелася ні працаваць, ні варушыцца. Падумвала пра самазабойства і пісала спавядальныя радкі не для друку, сабе:

Зноў цемрай знішчана святло,
А смерць зацягвае сіло
Ды кліча йсці за ёю ўслед,
Каб сэрцу смуткам не смылець,
І абяцае вечны рай.
Памры і болей не ўмірай!
Ні звад, ні бедаў, ні пакут,
Увесь цяжар пакінеш тут...
Так лёгка крок у крок ступіць.
Жыць ці не жыць?..

Яна ўяўляла, як яе будуць хаваць, як збяруцца калегі, знаёмыя, суседзі, толькі Касьяна між іх не будзе. Ён нават не даведаецца, што яна памерла. Гэта спыняла яе. Як жа можна памерці і не развітацца з ім? «Ах, Лятавец, колькі тугі прынёс ты мне? Навошта ў нябёсы паклікаў, а потым пакінуў на грэшнай зямлі?» – з горыччу думала яна і трывала з апошняй сілы. Калі боль станавіўся невыносны, зноў прыходзілі думкі пра самазабойства:

Даўно ўжо мне няма куды ўцякаць,
Няма куды схавачь гаркату думак.
Трымаю лёс, як амфару ў руках,
Разглядваю з усмешкаю і сумам.
Што там, на дне? Дапіць ці пачакаць?
А голас глухне ў малітоўным тлуме.
Трымаю лёс, як амфару ў руках,
Разглядваю з усмешкаю і сумам...

Нарэшце ўсё ж знайшла выйсце, зразумела: трэба нешта мяняць, нельга хаваць сябе зажыва. Вось і наважылася паехаць вучыцца ў Маскву, тады і паклікала яго з сабою.

Ён не адказаў на яе ліст. Яна зразумела, што яму яе прапанова не спатрэбілася і больш не турбавала, нічым не нагадвала пра сябе. Толькі калі ў ліпені атрымала паведамленне, што залічана на курсы, паслала Касьяну паштоўку, павіншавала з днём нараджэння і паведаміла, што едзе вучыцца. Дзіва дзіўнае – атрымала адказ.

«Дзень добры, Сонейка!

Атрымаў тваю паштоўку. Яна такая шчымлівая і сонечная, адпавядае майму настрою. Дзякуй!

Зайздросчу табе, цэласнасці тваёй натуры. Змагла вырвацца з такога цёплага балота паўсядзённасці, працуеш, спеліш душу, імкнеш да мэты. А ў мяне не атрымліваецца так, за два гады нашкрабаў адзін вершык – вось і ўвесь набытак.

Самотніка чакала кара

Наканавання
Быць толькі сведкам
І рабом свайго маўчання.

Нядаўна сустрэкаўся з сябрамі, трохі мы перабралі за сталом, палезла з нас брыдота. А раней мы так добра разумелі адно аднаго. Мянсяцца час і мяняе нас. Вось такая “геніяльная” выснова. Зазвычай я не п’ю, а тут як з ланцуга сарваўся. Цяпер разумею, што ўсё можна было зрабіць па-іншаму, але, мусіць, планіда ўжо такая. Не так даўно мне трапілася на вочы цытата, здаецца, Канфуцыя: “Усё будзе так, як будзе, нават калі будзе не так”. Бачыш, цягне мяне на філасофію, можа, у гэтым вінаватая твая паштоўка, бо сяджу і пішу гэты ліст, гледзячы на яе. Згадваю Вязынку, Бабруйск, Бярэзіну і цябе над ёю... Даруй асталопу. Плёну табе. Да пабачэння».

Гэты ягоны ліст быццам абяцаў працяг адносін, таму і думала Ада пра Касьяна ў Маскве, хоць і забараняла сабе, адгаворвала, але не здолела перасіліць парыванне. Напісала яму ліст да запатрабавання, расказала пра першыя дні вучобы, паведаміла адрас і тэлефоны, па якіх яе можна адшукаць і паслала. Спадзявалася, раптам знойдзе магчымасць і прыедзе да яе ў Маскву хоць на дзень. Якое гэта было б шчасце – вольна пахадзіць за руку па горадзе, пагутарыць, наслухацца і нагледзецца на яго! На ўсялякі выпадак праз тыдні два яшчэ і патэлефанавала яму, папярэдзіла, што ліст чакае яго на пошце, але тады нехта быў дома з сямейнікаў, таму размаўляць доўга не маглі. Ада засталася чакаць. Цяпер, перабіраючы ў памяці згадкі, яна з цеплынёю думала пра той час, бо нічога больш светлага і прыгожага не было ў яе жыцці. Безумоўна, першае пачуццё закаханасці яна зведала яшчэ ў школе, але гэта было дзіцячае захапленне, калі з хлопчыкам, які ёй падабаўся, яна нават не адважвалася загаварыць.

Ахопленая ўспамінамі, Ада доўга не магла заснуць, не ўдавалася спыніць плынь думак, нешта спрабавала рыфмаваць, але бачыла, што атрымліваецца лухта і пакінула гэты занятак. Варта было ёй задрамаць, як нехта зноў пачаў малаціць у дзверы. «Якому дурню не спіцца? – злосна буркнула сама сабе, але адчыняць дзверы і не падумала. – Гэта ж якім трэба быць баязліўцам, каб ноччу, употай, стукаць да жанчыны?..»

7

Эма не адразу, а праз некалькі тыдняў прынесла дзве свае прайзачныя кніжкі і, аддаючы Адзе, сказала:

– Вось мой скарб!

– Выдатна. Дзякую. Буду па вечарах чытаць.

Ада пагартала кніжкі, паглядзела выхадныя дазеныя, усе надрукаваныя ў Свядлоўску.

– Ты там доўга жыла?

– Так, даволі доўга, ажно надакучыла.

– Безумоўна, у Маскве выдацца лягчэй і наогул...

– Цяпер аднолькавы скрозь заняпад, галоўнае, каб душа была бадзёрая, а гэта, на жаль, далёка не заўсёды ўдаецца.

Перад пачаткам заняткаў, калі ў аўдыторыі сабраліся ўсе курсанты, Ада, якой абрыдлі начныя стукі ў дзверы, выйшла да стала і сказала:

– Калегі, я прашу вас не грукаць у мае дзверы па начах. Не ведаю, хто гэта робіць, але, згадзіцеся, што непрыстойна будзіць жанчыну без прычыны. Калі вам нешта трэба са мною абмеркаваць, калі ласка, звяртайцеся не ў такі позні час. Прашу вас не рабіць так. Нечаканы стук не проста будзіць мяне, а палохае.

– Мне таксама стукаюць, – сказала французжанка Наталі.

– Так, так, – пацвердзіла югаслаўка Мірыям.

– Бачыце, я не адна ахвяра гэта хуліганства. Майце сумленне і гонар, паводзьце сябе прыстойна. Калі я аднойчы не палянуся падняцца, каб адчыніць дзверы, пабачу таго героя, дык на наступны дзень напішу скаргі ва ўсе інстанцыі, тады, думаю, яму мала не пакажацца.

Ніхто з хлопцаў нічога не адказаў і не запярэчыў. Маўчалі, быццам не маюць да гэтага ніякага дачынення. Ада вярнулася да свайго стала і села на месца.

У аўдыторыю увайшоў прафесар Арлоў. Лекцыя, якую ён наважыўся сёння чытаць, датычылася адносін Масковіі і Вялікага Княства Літоўскага, што адразу зацікавіла Аду. Яна слухала ўважліва пра войны, якія давялося перажыць абедзвюм дзяржавам пры Іване Грозным, Аляксеі Міхайлавічы, асабліва засяродзіў выкладчык увагу на смутным часе. Ада слухала, з нечым згаджалася, нешта не прымала, пра нешта мела мала звестак, каб запярэчыць прафесару. Калі ж ён сказаў, што беларусы павінны быць удзячныя Маскве, што тая выратавала іх ад польскага і літоўскага прыгнёту, Ада не вытрывала і запярэчыла:

– Нікая Літва не магла прыгнятаць беларусаў, таму што цяперашнія беларусы – нашчадкі ліцвінаў. Маё прозвішча Літвінка!

Прафесар з хвіліну неўразуменна глядзеў на Аду, а потым сказаў:

– Літва і сёння ёсць Літва! А Беларусь – нешта іншае.

– Тое, што цяпер называецца Літвой, некалі было Жамойціяй, маленькай часцінкай ВКЛ. Яны ўваходзілі ў склад старажытнай дзяржавы ліцвінаў, а пасля таго, як Масковія гвалтам далучыла да сябе нашы землі, царадворцы пачалі шукаць новае імя прыдбанай зямлі. Так узніклі назвы «Северо-Западный край», а потым «Беларусь».

Прафесар быццам і згаджаўся з доказамі Ады, але ў яго галаве ніяк не магла пераключыцца назва Літва на прастору сучаснай Беларусі. Такі ўжо падмурак ведаў быў закладзены імперскаю расійскаю гісторыяй у галовы шматлікіх навукоўцаў. Ён адмахнуўся ад заўваг і працягваў чытаць лекцыю. Хоць адчувалася, што пакрыўдзіўся на Аду і яе выказванні, бо ў канцы сказаў, што выдаў новы падручнік «Гісторыя Айчыны», раіў пачытаць яго слухачам курсаў, каб высветліць спрэчныя пытанні.

На наступную лекцыю прафесара Арлова Ада не пайшла, а накіравалася ў гістарычную бібліятэку, дзе з цікавасцю перачытала першакрыніцы – указы Кацярыны II, якія датычы-

ліся навадзення новых маскоўскіх парадкаў на тэрыторыі былога Вялікага Княства Літоўскага, цяпер яно называлася толькі так. Новай назвы яму пакуль яшчэ не прыдумалі. Царскія загады датычыліся ўрэгулявання вывазу лесу з ліцвінскіх земляў па Дняпры і Дзвіне ў Чорнае і Балтыйскае мора. Выходзіла, што ўвесь расійскі флот быў пабудаваны з беларускага лесу, толькі таму што яго было лёгка сплаўляць па нашых рэках. Былі там указы пра нацыялізаваныя маёнткі і вываз каштоўных рэчаў з іх, пра падаткі, – усё тое, што заўсёды рабілі захопнікі, калі далучалі, а дакладней падпарадкавалі сабе новую краіну. Ада вяла канспект і цяпер магла прафесару Арлову на аснове першакрыніц давесці, што Масковія не вызваліла ВКЛ, а, наадварот, ператварыла самастойную дзяржаву ва ўласную калонію, пазбавіўшы яе магчымасці развіваць эканоміку і культуру, гадаваць сваю навуковую эліту. Гэта была тая жорсткая праўда, якую расійскія гісторыкі, мабыць, ніколі не прызнаюць, а ўсё будуць чаўпсці, што мы «адзін народ», толькі чамусьці па-беларуску ніхто з іх не чытае і мовы не разумее. Калі б яны маглі ведаць нашу старажытную мову, ім вочы адкрыліся б на шматлікія рэчы, асабліва калі гаворка датычыцца міфалогіі, бо беларуская мова перанасычана міфічнымі архетыпамі. Аднак гэта трэба разумець і адчуваць, што ўжо і шмат каму з сучасных беларусаў не дадзена, бо не ведаюць і не любяць сваю мову. Выхаваныя на рускай мове і культуры, яны не здатныя нічога дадаць у скарбонку творчых здабыткаў уласнага народа.

Ада заявілася толькі на апошняю лекцыю. Наіна Андрыянаўна заўважыла яе адсутнасць і спытала:

– Што здарылася?

– Нічога. Хацела тое-сёе ўдакладніць для сябе па гісторыі Беларусі, каб даказаць прафесару Арлову, што ён іншы раз трохі памыляецца.

– Не заводзілася б ты з ім. Ён прафесар, а ты хто? Ён чытае, а ты слухай і не псуй яму настрой. Ён прыйшоў пасля лекцыі ўвесь чырвона, ажно ціск у чалавека падняўся.

– Я зусім не хацела яго пакрыўдзіць, напраўду. Проста выказала нязгоду з ягоным пунктам гледжання на Вялікае Княства Літоўскае.

– Годзе табе, Ада, ведаю, што ўсе вы прыезджаеце геніяльныя, але пакуль не вы, а вам чытаюць лекцыі. Дарэчы, у мяне для цябе дзве навіны і абедзве добрыя, – сказала Наіна Андрыянаўна і зрабіла паўзу.

Ада наструнілася, падумала ўсхвалявана, мо Лятаўчык тэлефанаваў і папрасіла:

– Кажыце хутчэй, памру ад цікаўнасці...

– У суботу едзем на экскурсію ў Ясную Паляну ўсёй групай.

– Выдатна! А што яшчэ?

– Тут цябе зямляк шукаў.

– Які зямляк? – насцярожылася Ада, зноў думаючы пра Касьяна.

– Хлопец-завочнік з Мінска, ён і называў сваё прозвішча, ды я забылася.

– Што яму трэба?

– Не ведаю, проста пабачыцца па-зямляцку. Ён таксама жыве ў інтэрнаце, рыхтуйся сустракаць госця.

Сапраўды, увечары нехта пастукаў у дзверы. Ада адчыніла і ўбачыла невялічкага чарнявага кудлатага хлопца з гітарай, які павітаўся і спытаў:

– Дзе ты прападала? Цэлы дзень цябе шукаў.

– Хіба мы раней сустракаліся? – здзівілася Ада.

– Я – Мікола Патапеня з вёскі Марудава. Ты ж мне лісты пісала, кансультавала на конт вершаў.

Ада ўспомніла, гэта быў адзін з пачаткоўцаў, вершы якога яна часам друкавала на літаратурных старонках раёнкі, а часам дасылала яму лісты і раіла, што і як паправіць, каб дацягнуць твор да пэўнага ўзроўню.

– Ну, заходзь, зямляк, расказвай навіны.

Хлопец прайшоў да стала, паставіў гітару, сеў па-гаспадарску зручна і паведаміў:

– Усё выдатна! Удалося вырвацца з вёскі, развітацца з ветэрынарствам. Ажаніўся з мінчанкаю, Міланаю завуць. Жыву пакуль з цешчаю, але, на шчасце, яна амаль увесь час на лепшчы пасецца. Паступіў у літінстытут на завочнае, прыехаў на ўстановачную сесію, дазнаўся, што і ты тут, вырашыў наведаць.

– Добра, будзем піць гарбату. Я на кухню на колькі хвілін, ты не сумуй.

Ада ўскіпяціла чайнік, заварыла гарбату, зрабіла бутэрброды, паставіла варэнне, цукар, печыва, наліла ў кубкі вару, запрасіла:

– Частуйся, калі ласка, і раскажвай, што там у Мінску?

– Нічога асаблівага, тое, што і ў Маскве: чэргі, талоны, дэфіцыт.

– Што пішаш?

– Вершы пакуль, але ёсць задумы і на прозу. Хочаш, раскажу сюжэт, толькі ты не ўздумай красці.

– Бог з табою, нашто мне твой сюжэт? Дам табе параду: ніколі не раскажвай пра тое, пра што збіраешся пісаць. Выгаварышся – і стане табе нецікава.

– Можа, і так, – пагадзіўся хлопец.

– Але ты і жук! Адзіны раз прапусціла заняткі, дык ты тут жа прыйшоў мяне шукаць! І да каго? Да загадчыцы навучальнай часткі!

– Прабач, я не ведаў, што ты загуляла. Вельмі хацелася пабачыцца. Можа, я табе паспяваю, каб віну загладзіць?

– Паспявай, калі маеш жаданне.

Хлопец узяў у рукі гітару, пашчыпаў струны і сказаў:

– Словы і музыка мае.

– Выдатна. Ты і нотную грамату ведаеш?

– Нашто яна мне? Мелодыю трымаю ў галаве. Наогул кожны верш мае сваю мелодыю і рытм, ці не заўважала?

Ён зацягнуў сіплаватым голасам нешта невыразнае, трэнькаў на струнах аднастайна, хіба мог ён параўнацца з Касьянам, у якога гітара ў руках быццам ажывала і выцінала дзівосныя гукі, а сам музыка так рухаўся па сцэне, нібы спраўляў нейкі таямнічы абрад. Ада ўзіралася ў смуглявы твар госця, чорныя вузкія вочы пад калматым чубам і думала: «Мала ў ягонай знешнасці славянскага, хіба толькі мова. Найхутчэй атрымалі ягоныя продкі генетычную спадчыну ад качэўнікаў-обраў, якія некалі межавалі са славянамі ды збыткавалі з іх. На зіму сяліліся ў сем'ях славян, сілком бралі сабе іх жонак і дзяўчат, а пасля з'язджалі, а чарнявыя нашчадкі заставаліся ў славянскім асяроддзі».

– Мікола, скуль ты родам? – спытала яна.

– З Палесся, – не без гонару адказаў ён, – на Бабруйшчыну мяне накіравалі працаваць ветэрынарам пасля тэхнікума.

– Там дзе рэчка Обраўка, вёска Обрава ды горад Кобрын – твая радзіма?

– Не, я з-пад Століна.

– Гэта не істотна. Галоўнае, што душа ў цябе беларуская і спяваеш па-нашаму.

– Ведаеш, я хоць і вясковы, у беларускай школе вучыўся, але выветрыліся ўсе веды, пакуль служыў у войску, цяпер наганяю са слоўнікам.

Мікола праспяваў яшчэ колькі песень сваіх і чужых, нарэшце сказаў:

– Мне ў цябе падабаецца. Бадай, значую...

– Табе няма дзе спаць? – здзівілася Ада, а сама падумала: «Вось калі ў ім обр прачнуўся».

– Ёсць ложка, але аднаму сумна, хацеў бы з табою...

– У цябе ёсць жонка для гэтае справы, – засмяялася Ада.

– Яна дома, а тут не лішне каля добрай жанчыны пагрэцца.

– Бачу: у цябе на шыі крыжык матляецца...

– Я шчыры вернік праваслаўны...

– Дык чаго ж ты мяне на грэх штурхаеш?

– Які там грэх! Бог сказаў: кахайцеся і размнажайцеся!

– Мне твая задума не падабаецца, ідзі ты, хлопец, па-добраму туды, скуль прыйшоў...

– Слухай, чаму няма гармоніі ў свеце? – спытаў ён. – Чаму я хачу, а ты – не?

– А таму, што ты шчыры праваслаўны вернік можаш сабе дазволіць награшыць, потым пакаешся і зноў будзеш рабіць тое самае. А я нехрышчоная, мне нельга грашыць, бо няма перад кім каяцца, толькі перад сабою, а гэта значна цяжэй і страшней, чым перад Богам. Павер мне. Уласнымі згрызотамі можна сябе да смерці давесці.

– Дык ты мо і ў Хрыста не верыш?

– Якая табе розніца, у што я веру?

– Хрыстос быў, навукова даказана!

– Ці мала што, Мікола, было. Мо і ты яшчэ святым угоднікам станеш. Зрэшты, ні даказць, ні абвергнуць існаванне Бога немагчыма. Кожнаму чалавеку патрэбен хаця б уяўны абаронца. А з другога боку, калі нейкая вышэйшая сіла існуе, дык выглядае яна далёка не так, як малявалі іх мастакі – з барадою ды вусамі... Людзі стварылі сваіх багоў падобнымі сабе, а не наадварот. Разумееш?

– Калі жанчына пачынае філасофстваваць, мне робіцца сумна, бо як ветэрынар добра ведаю я сапраўднае прызначэнне. Пайду я лепш да дзяўчат на свой пяты паверх, – расчаравана сказаў Патапеня, падхапіў гітару і падаўся з пакоя.

Ада з палёгкаю ўздыхнула і падумала: «Вось яшчэ адзін рыхтуецца ў інжынеры чалавечых душ. Усе мы толькі блудзім ды блукаем на гэтым свеце, не бачым сваёй дарогі, прызначэння, не разумеем уласнага шчасця, не навучаныя. Нешта важнае страчана ў нашым соцыуме: традыцыі, добры прыклад сям'і, што павінна жыць у вяках. А яно, тое галоўнае, рушылася і гублялася з пакалення ў пакаленне з моваю, з самабытнаю культураю, з рамёствамі, з фальклорам... Навошта я падцягвала і друкавала вершы гэтага Патапені? Нічога людскага, мабыць, з яго не атрымаецца. Хаця хто тут з нас без заганаў? У кожнага свой шлях, свае памылкі і згрызоты. У мяне таксама гэтага добра хапае. Усе мы збеглі ў Маскву ад нейкіх жыццёвых нягод. Бежанцы ад саміх сябе...»

8

Ада ўзяла друкарку на пракат, падрыхтавала тэксты падрадкоўнікаў і прынесла іх на заняткі секцыі паэзіі, якая налічвала дзесяць чалавек. Перад званком вырашыла раздаць вершы аднакурснікам. Армянін Ара і кіргіз Кажагільды грэбліва адварнуліся.

– Мы жаночых вершаў не чытаем, – сказаў Ара.

– А я вашы з задавальненнем пачытаю, калі дойдзе чарга, ды і разбяру дэталёва, – адказала Ада з іранічнай усмешкай. – Я гэта ўмею рабіць, бо шмат гадоў кіравала літаб'яднаннем.

Гэтыя два хлопцы выклікалі ў яе адмоўныя эмоцыі паводзінамі з першах дзён сумеснага навучання. Адноўчы прыземісты Кажагільды падымаўся з Адаю ў ліфце. Кіргіз змераў жанчыну позіркамі і сказаў:

– Я згубіў ключ ад пакоя, можна ў цябе пераначаваць?

– Нельга, у кіргізаў мужчыны на жаночай палавіне не начуюць, – з'едліва адказала яна.

– Я думаў, ты мне паспачуваеш.

– Тут, акрамя мяне, жывуць яшчэ трыццаць мужчын, думаю, яны з радасцю дапамогуць, – адказала Ада і выйшла з ліфта, абурана думаючы: «Трэба такую лухту прыдумаць, ключ ён згубіў!»

Ара жыў злева ад Адзінага пакоя. Быў ён высокі, з чорнаю кучараваю галавой і арліным носам, насупленымі зламанымі бровамі, з-пад якіх пазіралі халодныя непрыемныя зрэнкі. З яго пакоя часта чуліся крыкі і спевы ледзь не да світаньня, што не давала магчымасці заснуць. З-за гэтага Ада злавала на яго.

Празвінеў званок – у клас увайшлі знакаміты паэт Максім Сераброў і крытык Алег Махонькін, якія вялі паэтычны семінар. Сераброў быў даволі высокі, з хваравіта-шэрым коле-рам твару, разумнымі вачамі, маўклівы. Пры разборы вершаў устаўляў час ад часу слова, усю асноўную нагрузку браў на сябе дробны, са зморшчаным твара Махонькін, які вельмі ўважліва ставіўся да кожнага твора, не прапускаў ні аднаго ўдалага радка, а калі бачыў лухту, дык без жалю бэсціў яе.

У той дзень разбіралі творы ленінградскага паэта Сяргея Шастова. Нешта не спадабалася Махонькіну ў той падборцы і ён сказаў пра гэта аўтару. Шастоў набычыўся, не прымаючы ніякай крытыкі, стаў даводзіць, што ў Ленінградзе існуе свая паэтычная школа, а ён з'яўляецца яе вучнем.

– Мёртвыя вучні мёртвых паэтаў, – не вытрымаў Сераброў, – у якога была ўласная думка пра творчасць некаторых ленінградскіх лірыкаў.

Шастоў страшэнна разлаваўся, бо зняважылі не толькі яго, але і ягоных настаўнікаў, схапіў свае рэчы і падаўся з аўдыторыі. Усталявалася гнятлівая цішыня. Агнія Дымава, па-жаночы адчуваючы віну за ўсіх, сказала:

– Што вы, мужчыны, ваюеце? Хопіць у літаратуры месца ўсім: геніям і графаманам. Вось у мяне бяда. З мужам развялася, а без мужчыны жыць не магу. Быццам палавіну мяне адрэзалі, і я хаджу, трымаючы рукамі вантробы, баюся, што яны вось-вось вывалюцца. Масква поўная людзей, а роднай душы не знайсці. Скажыце мне, цудоўны паэт Максім Паўлавіч Сераброў, як вырашыць маю праблему? Вы ж разумны чалавек, пішаце геніяльныя вершы, якія не толькі вас, але і ўсіх нас, мададзейных, перажывуць.

Агнія скардзілася на жаночую долю, ледзь не плакала. Адзе было няёмка слухаць яе, бо сама ніколі не адважылася б раскрыцца гэтак перад чужымі людзьмі, каб вызваліцца ад уласнага болю. Агнія магла. У яе была іншая ментальнасць, якая дазваляла ёй выглядаць слабой і нават бездапаможнай у гэтым мужчынскім асяроддзі, сярод паэтаў былі толькі тры жанчыны.

На гэтай слязлівай і маркотнай ноце скончыўся чарговы паэтычны семінар. Усе разышліся. Ада вярталася дамоў з сібірачка Тоняй Сурковай, ішлі да станцыі метро, разгаварыліся.

– Як там у вас у Сібіры?

– Прыемнага мала. Часам холадна, часам голадна. Не хочацца туды вяртацца. Сын даслужвае апошні год у войску, таксама турбота – трэба яго неяк тут уладкаваць. Што ён адзін без мяне будзе рабіць?

– Было ж там нешта добрае. Столькі песень Пахмутава напісала пра той край.

– Было. Аднойчы на цеплаходзе ехала па Енісеі, мне далі паруліць! Уражанняў хопіць на ўсё жыццё. Нездарма мужчыны так рвуцца да ўлады.

– Я некалі таксама хацела ехаць па камсамольскай пуцёўцы ў Сібір, ды маці не пусціла. У яе быў нейкі свой адмоўны досвед на гэты конт, – заўважыла Ада.

– Адна наша паэтэса склала такое чатырохрадкоўе:

Ах, ты, сука-романтика,
Краснаярская ГРЭС.
Я приехала с бантиком,
А уехала – без.

Такая ў нас рамантыка! Ад яе ажно верне.

– Так, Тонечка, вешаюць нам лапшу на вушы ідэолагі, а мы, наіўныя, верым. Мо зойдзем у Елісееўскі? У мяне нічога няма на вячэру.

– Пайшлі.

Жанчыны мінулі помнік Пушкіну і пашыбавалі ў гастраном. Ён стаяў насупраць, зусім побач і вельмі падабаўся Адзе. Размяшчаўся ў шыкоўным будынку з высачэннаю столлю, аздоблены ляпнінаю з пазалотаю. У прасторнай зале заўсёды мелася ў няўнасці і ў дастатку харчовых тавараў, у той час як у другарадных гастраномах найчасцей свяціліся пустыя халадзільнікі. Увайшлі ў сярэдзіну памяшкання, агледзеліся. Па каўбасу стаялі тры чаргі.

– Давай станем у розныя чэргі, мо якая хутчэй будзе рухацца, – прапанавала Ада.

– Нешта не хочацца ў чарзе марнавацца, мо якой рыбы купіць?

– Дык і па рыбу таксама чарга...

Жанчыны разышліся, сталі ў розныя чэргі. Ада назіраючы за знерваванымі ці пакорна маўклівымі людзьмі міжвольна пачала складаць верш:

Людзі ў чэргах... Маўкліваць і крык.
Па надзённае і да святыняў.
І сябе ад тугі не акрыць
У агорклай жыццёвай пустыні.

Сем дзясяткаў гадоў адстаіш, —
Хоць была гэта жытка няміла, —
Атрымаеш ці зорку, ці крыж
На грудзях, а хутчэй – на магіле...

Хуценька дастала натанік і запісала яго, нават не згледзелася, як хутка дайшла яе чарга. Паэзія паскарае час. Клікнула Тоню. Яны купілі сыравяленай каўбасы, каб магла паляжаць без лядоўні колькі дзён, узялі хлеба і малака ды накіраваліся ў інтэрнат, разважаючы пра тое, што пара дэфіцыту занадта зацягнулася, ажно на ўвесь савецкі перыяд. Ёсць надзея, што аднойчы ўсё гэта скончыцца, бо жыццё рухаецца па прынцыпу вады хвалямі.

– Тоня, а дзе твой муж? – спытала Ада.

– Чорт яго ведае, мо ў Ізраіль з’ехаў. Ён быў яўрэй. Усё, што я запамніла з сумеснага жыцця, гэта старых баб, якія ўвесь час нешта жавалі і чаўкалі ўстаўнымі сківіцамі. Як згадаю, дык і зараз на ваніты цягне. А як тваё сямейнае жыццё склалася?

– Звычайна, толькі дзяцей яшчэ не завяла, такая вось бясплодная смакоўніца.

– Ты яшчэ маладая, у цябе ўсё наперадзе. Колькі табе?

– Трыццаць.

– А мне ўжо за сорок. Іншы раз адчуваю сябе старою, старою...

– Што ты, Тонечка, ты вельмі добра выглядаеш...

– Стараюся...

За размовамі яны непрыкметна даехалі да інтэрната, дзе іх сустрэла вахцёрка-армянка сярэдняга веку, захутаная ў шэрую пуховую хустку.

– Замерзлі, Марыета Арамаўна? – спытала Тоня.

– Так, цяжка пераношу пахаладанні.

– Тут столькі хлопцаў бегае, можна пагрэцца.

– Вой, дзяўчаты, я ўжо і майткі лянуюся зняць, а вы кажаце... Для мяне ўсё лепшае мінула. Даседжу тут адзін год да пенсіі ды і падамся ў вырай на поўдзень.

Ада зірнула на палічку, дзе паштальёнка пакідала лісты для насельнікаў інтэрната. Ад Касьяна па-ранейшаму нічога не было. Яна з сумам падумала: «Крыніца Лятаўчыкавага кахання перасохла, а мо і не было зусім нічога, толькі гульня, пісаў жа ён у лісце, што душа ягоная заснула, а мо і не прачыналася».

Пакуль Ада з Тоняю чакалі ліфт, да іх падышоў святар, разам моўчкі падняліся на сёмы паверх.

– Тоня, што гэта ў нас наспявае? – здзіўлена спытала Ада.

– А ты хіба не ведаеш? Хлопцы дапіліся да белай гарачкі. Грыша Вепраў расказваў, што да яго ў пакой прыходзіць вялізны чорны сабака, галавой ажно да столі дастае, і сядзіць усю ноч. А ён баіцца паварушыцца, каб звер яго не загрыз. Агнія запрасіла святара, каб асвяціў наш паверх, ачысціў ад усяго благаго.

– Ну, няхай сабе, абы памагло, бо Ара ў мяне за сцяною таксама ноччу оргіі ўчыняе, заснуць немагчыма. Можна ж ціха піць, навошта гарлапаніць... Бывай, да заўтра, – Ада развіталася з Тоняю і накіравалася ў свой пакой.

Яна і сама заўважала, што хлопцы адурэлі ад волі – побач ні сям’і, ні родных, толькі вялізны горад са спакусамі. Напіваліся так моцна, што іншы раз покатам ляжалі на калідоры. Некаторыя, мусіць, мелі ўжо вялікі стаж п’янства, таму справа дайшла да белай гарачкі. Грышу Веправа было асабліва шкада, вельмі прыгожы і таленавіты хлопец, але аказаўся слабы духам.

У пакоі было холадна. Ацяплення яшчэ не ўключалі. Аду, як і вахцёрку-армянку, таксама даймалі раннія маскоўскія халады, яна падумала, што трэба купіць нейкі абагравальнік ці хоць гумавую грэлку, каб класці ў пасцель пад ногі, і занялася прыгатаваннем вячэры. Вырашыла насмажыць трохі бульбы, калі-нікалі можна парушыць правілы харчавання, каб пазбыцца аднастайнасці. Гэтым яна і занялася. Калі бульба была гатовая, узяла патэльню і панесла ў пакой. Як толькі вытыркнулася ў калідор, убачыла, што на яе рухаецца працэсія на чале са святаром, які апускае вялізны венік у памыйнае вядро і пырскае калідор, за ім цягнуліся гурмою насельнікі сёмага паверха. Ада спынілася, каб не пераходзіць дарогу хрэснаму ходу. Мінаючы яе, святар шчодро пырснуў з веніка на смажаную бульбу. Ада зразумела, што есці бульбу, асвечаную з памыйнага вядра, не будзе, вярнулася і выкінула жаданую вячэру ў смеццеравод. «Не заслужыла я, мабыць, гэтую ежу», – падумала Ада і вярнулася ў пакой. Папіла гарбаты пад цікі гоман радыёпрыёмніка, прыслухалася і са здзіўленнем пачула, што інтэрв’ю бралі ў прафесара, кандыдата мастацтвазнаўства, пісьменніцы Молевай Ніны Міхайлаўны, той самай, у якую падчас вучобы быў закаханы Уладзімір Караткевіч. Слынным навуковец апавадала пра расійскіх мастакоў-авангардыстаў, аб’яднаных вакол студыі «Новая рэальнасць». Ада ўважліва ўслухоў-

валася ў голас жанчыны і думала: «У рамане Караткевіча жанчына, якую пакутна кахае беларускі пісьменнік, памерла ад аперацыі на сэрцы. Закаханы герой павёз сваю каханую-нябожчыцу, каб пахаваць у Беларусі. Не мог пакінуць яе ў Маскве, хоць мёртвую забраў з сабою. Такая сумная гісторыя. Праўда мастацкага твора не супадала з фактамі жыцця. Прататып персанажа Молева жыве, працуе і нават перажыла аўтара. Мабыць, грэх – пісаць пра жывога чалавека, што ён памёр, за гэта аўтара можа чакаць кара і ранні зыход. Нельга праз літаратурны твор помсціць сваім непрацячам, жадаць ім зла, праклінаць. Сусветны закон справядлівасці бязлітасны да пісьменнікаў, таму што ім дадзена ўплываць на чалавечыя душы».

9

Група на чале з Наінай Андрыянаўнай раніцай выехала ў Ясную Паляну. Эма адмовілася ад экскурсіі, сказала, што шмат разоў была там з мужам. Ада сядзела адна ля акна і азірала наваколле, якое мільгала за вокнамі. У аўтобусе было шумна, асабліва ззаду, дзе рэй вёў Гоша Строма. Хлопцы гулялі ў карты, часта спрачаліся, нешта выкрыквалі незразумелае, казалі, што карыстаюцца «блатной феняй».

Краявіды былі вельмі падобныя на беларускія: лясы, палі, часам маляўнічыя ўзгоркі, як пад Мінскам. Здзіўляла толькі тое, што ў такую гарачую пару, у верасні, не было відно на палях ні тэхнікі, ні людзей. Няўжо тут не садзяць бульбу? Самая пара яе капаць. На Беларусі гэтаю справаю займаюцца ледзь не да замаразкаў, а буракі дык наогул са снегам выграбуюць. Пад азіміну пара араць. А тут ніхто нават не варушыцца. У нейкім невялічкім гарадку спыніліся ля кафэ паабедаць. Там Ада ўпершыню ў жыцці пакаштавала медавуху, напой ёй вельмі спадабаўся. Закусіла славытым тульскім пернікам, таксама вельмі смачным.

Аўтобус рушыў далей. Зноў мільгалі палі, лясы ў восеньскай красе, селішчы, і раптам нехта крыкнуў:

– Ясная Паляна!

Ада і сама ўжо ўбачыла шылду на ўзбочыне і ўзрадавалася, што нарэшце яны прыехалі, куды імкнула яе душа. За вокнамі замільгалі вясковыя хаты, мусіць, тут жылі нашчадкі тых прыгонных сялян, якія належалі графу Льву Мікалаевічу Талстому. Аўтобус спыніўся на шырокай пляцоўцы, разлічанай на вялікі паток турыстаў. Але на гэты раз тут нікога не было. Мабыць, перабудова адбіла ў людзей ахвоту да падарожжаў.

Хлопцы і дзяўчаты высыпалі з аўтобуса, мінулі браму з дзвюх белых вежаў, накрытых зялёнаю бляхай, пайшлі па бярозавай алеі міма вялікага саду, дзе людзі абіралі жаўтаватыя сакавітыя антонаўкі і складвалі ў драўляныя скрынкі. З-за дрэваў ужо быў бачны зялёны дах белага будынка, таго самага, у якім некалі жыў Талстой з вялікай сям'ёй і служкамі. Ада набліжалася да дома пісьменніка, і хваляванне ўсё больш ахоплівала яе. Яна міжвольна спытала сама ў сябе: «А калі б знакамiты пісьменнік жыў не тут, а ў іншай мясцовасці, якія былі б ягоныя кнігі? Ці ўплывае месца жыхарства на творчасць? Безумоўна ўплывае. Таму што самая нязначная з'ява можа стаць фактам паэзіі ці пражайнай замалёўкі. Але трэба, каб тая ці іншая падзея закранула душу, неяк адбілася ў свядомасці, сфарміравалася ў пачуццё і выявілася думкаю, якую можна было б запісаць на паперы».

Пакуль Наіна Андрыянаўна хадзіла ў адміністрацыю і дамаўлялася, каб курсантам дазволілі прайсціся па пакоях, яе выхаванцы некалькі разоў абышлі вакол двухпавярховага будынка, прыглядаючыся да дэталей даху, падваконняў, аздобы сцен, адкрытай веранды з ажурнаю агароджаю і вельмі простага ганку. У сярэдзіне жытло графа Талстога таксама выглядала даволі бедна. Простыя поспілкі на ложках, звычайныя шторы, старая і сцёртая падлога, белы настольнік на абедзенным сталі. Ада разумела, што гэтыя сціплыя рэчы тым і каштоўныя, што да іх дакраналіся рукі вялікага пісьменніка. Столькі часу і падзей прайшло: рэвалюцыя, дзве вайны, нават Чарнобыль не мінуў гэтыя мясціны, а жытло працягвае існаваць, дазваляючы наведвальнікам з дапамогаю ўяўлення пранікнуць у мінулае, адзеленае мноствам гадоў ад цяперашняга часу.

Экскурсавод вельмі будзённа правяла кароткую экскурсію, спынілася на асобных датах і падзеях з жыцця вялікага пісьменніка, пра якія прысутныя добра ведалі і самі са школьных ды ўніверсітэцкіх праграм. Нараджэнне, страта маці, вучоба ва ўніверсітэце, служба ў войску на Каўказе, удзел у Крымскай вайне, вандроўка па Еўропе пасля адстаўкі, жаніцьба, педагогічная дзейнасць, творчасць. Вось так, жыццё вялікага чалавека можна змясціць у некалькі энцыклапедычных радкоў, толькі ніхто не ведае, што ён адчуваў, як успрымаў жыццё, як рэагаваў на

тыя ці іншыя падзеі. Пра гэта можна меркаваць толькі па творах і артыкулах. А рэакцыя ў Талстога на падзеі ў Расіі была заўсёды бурная, на жаль, адна асоба не можа павярнуць кола гісторыі ў пэўны бок без дапамогі войска, без хіжасці і хітрасці. На такія заганныя метады Талстой не быў здатны, ён заставаўся пісьменнікам, які назіраў і вывучаў жыццё, рабіў высновы з надзеяю, што яны спатрэбяцца грамадству. У канцы аповеду экскурсавод дазволіла задаць пытанні.

– Скажыце, калі ласка, чаму Леў Мікалаевіч, пражыўшы жыццё з Соф’яй Андрэеўнай, раптам ва ўсім расчараваўся і пайшоў з дамоўкі, – спытала Ада.

– Думаю, крызіс сталага ўзросту. Здарылася так, што пад канец жыцця ён разышоўся ў поглядах з жонкаю. Жылі яны побач, але паасобку. Гэта, мусіць, вельмі прыгнятала Льва Мікалаевіча. Не магу сказаць, што перажываў Талстой у той час, пра гэта лепш было б спытаць у яго. Зараз мы пойдзем на магілу, можа, там зразумеце нешта з таго, што пакуль застаецца для нас таямніцай.

Экскурсанты даўгавата ішлі па зялёнай, чамусьці некранутай восенню дарожцы сярод прысад, мо з-за таго, што тут было ўдосталь вільгаці, якою было перанасычана паветра. Нарэшце спыніліся на зялёнай палянцы з сакавітай травой, пасярод якой неяк наўскасяк, мабыць, зарыентавааная на захад-усход ляжала магіла без ніякага помніка, даволі вялікая, зялёная ад травы. За ёю цягнуўся яр і вялікі стары лес. Такое ціхае месца выбраў сабе вялікі пісьменнік для вечнага спачыну, а для вечнай славы ён шмат працаваў на працягу ўсяго жыцця.

Хлопцы і дзяўчаты моўчкі стаялі вакол магілы. Наіна Андрыянаўна ўсклала загадзя падрыхтаваныя кветкі на тое месца, дзе маглі быць грудзі нябожчыка. Ніхто не спяшаў, хацелася стаяць тут як мага даўжэй, удыхаць гэтае паветра, каб панесці ўспаміны з сабою. Экскурсавод расказала пра чароўную «зялёную палачку», у якую не толькі ў маленстве, але і пасля, у сталым узросце, верыў Леў Мікалаевіч. Недзе яна тут закапаная на ўскрайку яра. Калі б яе ўдалося знайсці, усе людзі зажылі б шчасліва. Пакуль яе ніхто не знайшоў. Хаця Леў Мікалаевіч усё ж адкрыў формулу шчасця, якую можна прыкладна зразумець так: усе шчаслівыя перажываюць шчасце аднолькава, а няшчасце ў кожнага сваё. Экскурсавод завяршыла аповед і павяла курсантаў у зваротных шлях.

Адзе хацелася яшчэ раз увайсці ў дом, разгледзець самой усе рэчы і дэталі, бо тады за натоўпам аднакурснікаў не ўсё ўбачыла, але туды вярнуцца не дазволілі. Экскурсанты зрабілі некалькі фотаздымкаў і накіраваліся ў бярозавую алею да брамы з белымі вежамі.

Аўтобус рушыў у зваротны шлях. Ада глядзела ў акно і думала, што яна з мужам таксама ўвесь час жыла разам, але паасобку. Кожны быў заняты сабою і сваімі справамі. Мечыслаў цэлымі днямі працаваў у школе, выкладаў фізкультуру, вёў секцыі па баскетболе і валеяболе, вазіў дзяцей на спаборніцтвы. Яна служыла ў газеце, гойсала па раёне, вучылася завочна, прасіджвала ў бібліятэцы, рыхтуючы курсавыя работы. Даходзіла да таго, што ім проста не было пра што гутарыць. Калі здаралася так, што заставаліся сам-насам, уключалі тэлевізар ці проста чыталі газеты. Калі яна пісала вершы, ён з пагардай паглядваў на яе занятак і казаў:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.